

**ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ
ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ**

**ΣΧΟΛΗ ΔΙΕΘΝΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ, ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ
ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ, ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΠΜΣ ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΣΧΕΣΕΙΣ ΚΑΙ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ**

**Η ελληνική πολιτική για τη Μουσουλμανική Μειονότητα στη Δυτική Θράκη
και ο ρόλος της τουρκικής στρατηγικής στην ευρύτερη περιοχή μετά την
υπογραφή της Συνθήκης της Λωζάννης**

**The Greek policy on the Muslim Minority of Western Thrace and the role of the
Turkish strategy in the broader area following the signing of the Treaty of
Lausanne**

Διπλωματική εργασία

Μήτσου Αικατερίνη (AM 2222M022)

Αθήνα, Δεκέμβριος 2023

Τριμελής Επιτροπή

Κωνσταντίνος Αρβανιτόπουλος, Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου (Επιβλέπων)

Χαρά Καραγιαννοπούλου, Επίκουρη Καθηγήτρια Παντείου Πανεπιστημίου

Κωνσταντίνος Λάβδας, Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου

Copyright © Αικατερίνη Μήτσου, 2023

All rights reserved. Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας διπλωματικής εργασίας εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της διπλωματικής εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα.

Η έγκριση της διπλωματικής εργασίας από το Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών δεν δηλώνει αποδοχή των γνώμων του συγγραφέα.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Περίληψη.....	2
Εισαγωγή.....	4
1. Το ιστορικό πλαίσιο υπογραφής της Συνθήκης της Λωζάννης	6
1.1 Η ιστορική διαδρομή της Θράκης	6
1.2 Η υπογραφή της Συνθήκης της Λωζάννης	10
1.3 Η ανάδειξη του μειονοτικού ζητήματος στη Δυτική Θράκη	12
2. Η ελληνική μειονοτική πολιτική στη Δυτική Θράκη	15
2.1 Η διαχείριση του μειονοτικού ζητήματος μέχρι τα Σεπτεμβριανά ...	15
2.2 Σεπτεμβριανά 1955: σημείο τομής για το μειονοτικό ζήτημα	19
2.3 Η προσπάθεια προσέγγισης της μειονότητας μετά το 1990	22
3. Τουρκικοί παράγοντες εμπλοκής στη μειονότητα της Θράκης.....	26
3.1 Οι βλέψεις της τουρκικής πολιτικής ηγεσίας στη Δυτική Θράκη....	26
3.2 Η δράση του τουρκικού παρακράτους	28
3.3 Ο ρόλος του Τουρκικού Προξενείου στην Κομοτηνή	31
4. Η τουρκική στρατηγική στη Δυτική Θράκη	35
4.1 <i>Το στρατηγικό βάθος του Αχμέτ Νταβούτογλου</i>	35
4.2 Η Τουρκία ως εγγυήτρια δύναμη στην Κύπρο	38
4.3 Η σημασία του μουσουλμανικού κόσμου για την Τουρκία	41
Συμπεράσματα	45
Επίλογος	48
Βιβλιογραφία	49

Περίληψη

Η παρούσα διπλωματική εργασία πραγματεύεται την πολιτική που έχει υιοθετήσει το ελληνικό κράτος για την μουσουλμανική μειονότητα της Δυτικής Θράκης και τον τρόπο με τον οποίο η πολιτική αυτή υπονομεύεται από την Τουρκία. Εξετάζονται τα ιστορικά γεγονότα από την υπογραφή της Συνθήκης της Λωζάννης το 1923 μέχρι σήμερα. Η μουσουλμανική μειονότητα της Δυτικής Θράκης που αποτελείται από τουρκόφωνους, Πομάκους και Ρομά και η ελληνική μειονότητα της Κωνσταντινούπολης, της Ίμβρου και της Τενέδου εξαιρέθηκαν από την υποχρεωτική ανταλλαγή πληθυσμών το 1923. Η Ελλάδα για πολλά χρόνια αδυνατούσε να ενσωματώσει αυτόν τον μουσουλμανικό πληθυσμό στην ελληνική κοινωνία, καθώς εξαρτούσε τη διαχείριση του μειονοτικού ζητήματος από τη σχέση της με την Τουρκία. Αντίθετα, η Τουρκία εξακολουθεί να προσπαθεί να επιβάλει τουρκική εθνική συνείδηση στη μουσουλμανική μειονότητα, ενώ παράλληλα εκμεταλλεύεται και τη μουσουλμανική θρησκεία ως στοιχείο που τη συνδέει με τη μειονότητα. Οι ενέργειες αυτές εντάσσονται σε μια ευρύτερη στρατηγική της Τουρκίας που σκοπό έχει να επηρεάσει τους μουσουλμανικούς πληθυσμούς στα Βαλκάνια και κατ' επέκταση να την καταστήσει κέντρο του μουσουλμανικού κόσμου, αρκετά ισχυρό ώστε να σταθεί απέναντι στον δυτικό κόσμο.

Λέξεις-κλειδιά: Μουσουλμανική μειονότητα, Δυτική Θράκη, Συνθήκη της Λωζάννης

Abstract

This dissertation is about the policy adopted by the state of Greece for the Muslim minority of Western Thrace and the way in which this policy is undermined by Turkey. The historical events from the signing of the Treaty of Lausanne in 1923 until today are examined. The Muslim minority of Western Thrace, which consists of Turkish-speaking, Pomaks and Romani, and the greek minority of Constantinople, Imbros and Tenedos were exempted from the compulsory population exchange in 1923. For many years Greece was unable to integrate this muslim population into Greek society, as it depended its minority policy on its relationship with Turkey. On the contrary, Turkey is still trying to impose a Turkish national consciousness on the Muslim minority, while at the same time exploits the Muslim religion as an element that connects it to the minority. These actions are part of a wider strategy of Turkey that aims to influence the Muslim populations in the Balkans and furthermore make the country a center of the Muslim world, strong enough to stand up to the Western world.

Keywords: Muslim minority, Western Thrace, Treaty of Lausanne

Εισαγωγή

Τον Ιούλιο του 2023 συμπληρώθηκαν 100 χρόνια από την Συνθήκη της Λωζάννης. Η υπογραφή της το 1923 έλαβε χώρα σε μία ιδιαίτερα ταραγμένη εποχή. Είχε προηγηθεί η λήξη του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου το 1918 καθώς και η ήττα των ελληνικών στρατευμάτων στη Μικρά Ασία το 1922 από τις δυνάμεις του νεοσύστατου τότε Τουρκικού Εθνικού Κινήματος.

Η Συνθήκη αυτή αποτέλεσε τον προάγγελο για την εμφάνιση της Τουρκικής Δημοκρατίας στη διεθνή σκηνή που άφηνε πίσω της την Οθωμανική Αυτοκρατορία και οριοθετούσε τα σύνορα με τους γείτονές της. Περιλάμβανε επίσης, επιμέρους συμβάσεις και πρωτόκολλα που επιχειρούσαν να προσδιορίσουν τις σχέσεις της με τα υπόλοιπα κράτη, όπως με την Ελλάδα, σε ένα γεωγραφικό χώρο στον οποίο συνυπήρξαν για αιώνες.

Ανάμεσα σε αυτά ήταν και η Σύμβαση για την ανταλλαγή των ελληνικών και τουρκικών πληθυσμών της 30^{ης} Ιανουαρίου 1923. Αυτή αφορούσε την υποχρεωτική ανταλλαγή αφενός Τούρκων υπηκόων, ελληνικού ορθόδοξου θρησκειώματος, εγκατεστημένων στα τουρκικά εδάφη και αφετέρου Ελλήνων υπηκόων, μουσουλμανικού θρησκειώματος, εγκατεστημένων επί των ελληνικών εδαφών. Από την ανταλλαγή αυτή εξαιρέθηκαν οι Έλληνες κάτοικοι της Κωνσταντινούπολης, της Ίμβρου και της Τενέδου και οι Μουσουλμάνοι κάτοικοι της Δυτικής Θράκης.

Η εξαίρεση αυτή έμελλε να είναι καθοριστική για τις μετέπειτα διμερείς σχέσεις ανάμεσα στην Ελλάδα και την Τουρκία. Όπως και τα νησιά του Αιγαίου και το κατεχόμενο τμήμα της Κύπρου, η μουσουλμανική μειονότητα της Δυτικής Θράκης εγγράφεται στον μακρύ κατάλογο ζητημάτων που αφορούν στις ελληνοτουρκικές σχέσεις. Σε αυτό το διάστημα του ενός αιώνα από την υπογραφή της Συνθήκης της Λωζάννης η Ελλάδα υιοθέτησε πολιτικές που ποικίλαν απέναντι στη μειονότητα, η Τουρκία επιχείρησε να την οικειοποιηθεί προσδίδοντάς της τουρκική εθνική συνείδηση, ενώ η ίδια η μειονότητα βρίσκεται βαθιά διχασμένη.

Σκοπός της εργασίας είναι μέσα από την παράθεση των ιστορικών γεγονότων, τη μελέτη πρωτογενών πηγών, τις απόψεις όσων ασχολήθηκαν με το ζήτημα είτε μέσω της πολιτικής είτε της έρευνας αλλά και την αξιοποίηση της βιβλιογραφίας να διαμορφωθεί ένα ευρύτερο πλαίσιο αναφορικά με το ζήτημα της μουσουλμανικής μειονότητας της Δυτικής Θράκης σε συνάρτηση με την στάση που υιοθέτησε η ελληνική πλευρά και τις μεθοδεύσεις της τουρκικής πολιτικής ηγεσίας διαχρονικά,

από την υπογραφή της Συνθήκης μέχρι σήμερα. Έτσι, θα καταστεί εφικτή η ανάδειξη της σημασίας του ζητήματος και πολύ περισσότερο της ανάγκης αποτελεσματικής διαχείρισής του.

Στο πρώτο κεφάλαιο κρίνεται απαραίτητη η αναφορά στις διατάξεις εκείνες της Συνθήκης της Λωζάννης που θεμελίωσαν το μειονοτικό ζήτημα. Θα ακολουθήσει στο δεύτερο κεφάλαιο η παρουσίαση της πολιτικής που ακολούθησε η ελληνική ηγεσία ανά περιόδους απέναντι στη μειονότητα. Το τρίτο και τέταρτο κεφάλαιο αντίστοιχα επικεντρώνεται όχι μόνο στην ιδιαίτερη σημασία που η Τουρκία αποδίδει στη μειονότητα, την οποία επιμένει να ονομάζει «τουρκική», αλλά και στην πολιτική του *στρατηγικού βάθους* που ακολουθεί. Η παράθεση των συμπερασμάτων, πριν τον επίλογο, θα γίνει με γνώμονα κυρίως τη σημερινή κατάσταση και την προοπτική του ζητήματος όχι μόνο στις ελληνοτουρκικές σχέσεις αλλά και στην ελληνική εξωτερική πολιτική σε ευρωπαϊκό και διεθνές επίπεδο.

1. Το ιστορικό πλαίσιο υπογραφής της Συνθήκης της Λωζάννης

Η Συνθήκη της Λωζάννης υπογράφηκε μετά τη Μικρασιατική Καταστροφή σε μια δύσκολη για την Ελλάδα περίοδο οικονομικά, πολιτικά και κοινωνικά. Μεταξύ των προβλέψεων της ήταν και η οριοθέτηση του χερσαίου συνόρου Ελλάδας-Τουρκίας στην Θράκη με βάση τον ρου του ποταμού Έβρου αλλά και η τύχη των μειονοτήτων. Στο κεφάλαιο αυτό κρίνεται σκόπιμη για την κατανόηση της σημασίας υπογραφής της Συνθήκης η διευκρίνιση των όρων *Θράκη* και *μουσουλμανική μειονότητα*.

1.1 Η ιστορική διαδρομή της Θράκης

Ακούγοντας κανείς τον όρο *Θράκη* ίσως έχει κατά νου το τμήμα αυτό της Περιφέρειας της Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης που διοικητικά στην Ελλάδα περιλαμβάνει τους πρώην νομούς και νυν περιφερειακές ενότητες της Ξάνθης, της Ροδόπης και του Έβρου. Ιστορικά όμως, και γεωγραφικά πρόκειται για μια αρκετά ευρύτερη περιοχή.

Από τον 7^ο και τον 6^ο αιώνα π.Χ. στην περιοχή που τοποθετείται στο βορειοανατολικό τμήμα της Χερσονήσου του Αίμου βρίσκονταν εγκατεστημένοι οι αρχαίοι Θράκες¹, άθροισμα φύλων ινδοευρωπαϊκής καταγωγής. Η παράλληλη δημιουργία ελληνικών αποικιών στο Βόρειο Αιγαίο, την Προποντίδα και τον Εύξεινο Πόντο οδήγησε στην σταδιακή διείσδυση ελληνικών στοιχείων στην θρακική κοινωνία.²

Το τέλος του πρώτου ενιαίου θρακικού κράτους, του βασιλείου των Οδρυσών³, στις αρχές του 4^ο αιώνα π.Χ. διαδέχτηκε η μακεδονική κυριαρχία επί Φιλίππου του Β' και μετέπειτα του Μεγάλου Αλεξάνδρου με την παράλληλη ίδρυση μακεδονικών αποικιών στην περιοχή.⁴

Ο εξελληνισμός της περιοχής ολοκληρώθηκε μετά την σταδιακή κατάκτηση του ελλαδικού χώρου από τους Ρωμαίους στη διάρκεια του 2^{ου} και του 1^{ου} αιώνα π.Χ. Αυτό επιτεύχθηκε χάρη στην απουσία ρωμαϊκών θεσμών και εγκαταστάσεων αλλά και την ελεύθερη μετακίνηση ελληνικών πληθυσμών ιδίως από τη Μικρά Ασία.⁵

¹ Πρώτη αναφορά στην ύπαρξη του έθνους των *Θρηίκων* εντοπίζεται σε κείμενα του Ηροδότου στα μέσα του 5^{ου} αιώνα π.Χ.

² Λουκοπούλου Λουίζα, «Η έρευνα της αρχαιότητας στη Θράκη», στο συλλογικό τόμο *ΘΡΑΚΗ «Ιστορικές και Γεωγραφικές Προσεγγίσεις»*, κύκλος Ειδικών Μορφωτικών Εκδηλώσεων "Επιστήμης Κοινωνία", Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών (Ε.Ι.Ε.), Αθήνα 2000, σελ. 41-42

³ Ιστολόγιο Χείλων, *Βασίλειο των «Οδρυσών»*, <https://chilonas.com/2014/11/07/httpwp-mep1op6y-1il-2/> (τ.π. 22.09.2023)

⁴ Λουκοπούλου, ό.π., σελ. 42

⁵ ό.π., σελ. 43

Στη διάρκεια των χρόνων διάδοσης του Χριστιανισμού (3^{ος} αιώνας μ.Χ. και έπειτα) το τμήμα της Θράκης νοτίως της οροσειράς του Αίμου συμπεριλήφθηκε στα εδάφη της χριστιανικής Ανατολής και ειδικότερα της Ανατολικής Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας⁶, γνωστής για τους σύγχρονους ιστορικούς ως Βυζαντινής. Σε όλη τη διάρκεια ζωής της αυτοκρατορίας θα αποτελέσει περιοχή ζωτικής σημασίας καθότι η ίδια η πρωτεύουσα, η Κωνσταντινούπολη, βρισκόταν στο ανατολικό άκρο της.

Στις αρχές του 11^{ου} αιώνα ξεκινούν οι συγκρούσεις στην περιοχή της Θράκης. Ως βυζαντινό έδαφος δέχεται επιθέσεις και από σλαβικά φύλα αλλά και από τους Βουλγάρους. Πολύ πριν την Άλωση της Κωνσταντινούπολης το 1453 και την κατάρρευση της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, οι Οθωμανοί θα περάσουν σε ευρωπαϊκό έδαφος (θρακική πεδιάδα) αποβιβαζόμενοι στην Καλλίπολη (1354) και αναγορεύοντας την Αδριανούπολη πρωτεύουσά τους.⁷

“ΘΡΑΚΗ. THRACIAE VETERIS TYPVS”:
Πρόκειται για τον παλαιότερο περιφερειακό χάρτη της Θράκης από τον Φλαμανδό χαρτογράφο Abraham Ortelius (1527-1598)
Πηγή:
<https://www.battlemaps.us/products/thrace-thraciae-veteris-typvs-ortelius-map>

Την περίοδο της Οθωμανικής κυριαρχίας η Θράκη παρουσιάζεται περισσότερο ενοποιημένη τόσο γεωγραφικά λόγω της κατάκτησης του ευρύτερου βαλκανικού

⁶ ό.π., σελ. 43

⁷ Λουγγής Τηλέμαχος, «Η ιστορική διαδρομή της Θράκης στα πλαίσια της Βυζαντινής αυτοκρατορίας», στο συλλογικό τόμο *ΘΡΑΚΗ «Ιστορικές και Γεωγραφικές Προσεγγίσεις»*, κύκλος Ειδικών Μορφωτικών Εκδηλώσεων "Επιστήμης Κοινωνία", Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών (Ε.Ι.Ε.), Αθήνα 2000, σελ. 82

χώρου όσο και πληθυσμιακά χάρη στην οργάνωση σε θρησκευτικά μιλέτ⁸, με την πλειοψηφία να αντιστοιχεί σε χριστιανικό πληθυσμό (το χριστιανικό μιλέτ). Από τον 13^ο αιώνα ξεκινούν οι απόπειρες χαρτογράφησης της Θράκης, οι οποίες βέβαια χαρακτηρίζονται από ασάφεια και ρευστότητα.⁹

Θα μπορούσαμε να πούμε ότι τουλάχιστον για τους νεώτερους χρόνους γίνεται αποδεκτό ότι πρόκειται για την περιοχή εκείνη της Ανατολικής Ευρώπης που περιβάλλεται από το Αιγαίο Πέλαγος, τη θάλασσα του Μαρμαρά, τον Βόσπορο, τον Ελλήσποντο, τη Μαύρη Θάλασσα και περιλαμβάνει μέχρι και την πεδιάδα στα βόρεια του όρους της Ροδόπης.¹⁰

Το 1878 στο Συνέδριο του Βερολίνου το βόρειο τμήμα της Θράκης (γνωστό ως Ανατολική Ρωμυλία) καθίσταται αυτόνομη επαρχία της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και το 1885 περνά τελικά στην κυριαρχία των Βουλγάρων. Το τμήμα που παραμένει υπό οθωμανική κυριαρχία κατά την τελευταία φάση της Οθωμανικής Διοίκησης δηλαδή στο διάστημα 1879-1912 δεν γνωρίζει ουσιαστικές τροποποιήσεις.¹¹

Ορόσημο στην ιστορική πορεία της Θράκης αποτελούν οι Βαλκανικοί Πόλεμοι (1912-1913). Μετά το τέλος τους η οθωμανική διοίκηση περιορίζεται μόνο στην Ανατολική Θράκη. Πρόκειται ακριβώς για την περίοδο που αρχίζουν να σχηματίζονται τα έθνη-κράτη. Καθεμιά από τις τρεις χώρες (Ελλάδα, Βουλγαρία, Οθωμανική Αυτοκρατορία) επιχειρεί παρακινούμενη από εθνικιστικές αντιλήψεις να ταυτίσει την ιστορία του θρακικού χώρου με τη δική της.¹² Το στοιχείο συλλογικής ταυτότητας δεν είναι πλέον το θρήσκευμα αλλά το έθνος (εθνική ταυτότητα).¹³

Οι όροι *έθνος*, *γένος*, *φυλή*, *λαός*, *Έλληνας*, *Γραικός*, *Ρωμιός*, *Βούλγαρος*, *Τούρκος*, *Οθωμανός*, *Πομάκος*, *Χριστιανός*, *Μουσουλμάνος* αρχίζουν να περιπλέκονται. Με τη

⁸ Τρόπος οργάνωσης του πληθυσμού και μέθοδος ενσωμάτωσης των μη μουσουλμάνων στην Οθωμανική Αυτοκρατορία.

⁹ Τόλιας Γεώργιος, «Η Χαρτογράφηση της Θράκης, 14ος-18ος αι. Βήματα και προβλήματα της πρώιμης περιφερειακής χαρτογραφίας», στο συλλογικό τόμο *ΘΡΑΚΗ «Ιστορικές και Γεωγραφικές Προσεγγίσεις»*, κύκλος Ειδικών Μορφωτικών Εκδηλώσεων "Επιστήμης Κοινωνία", Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών (Ε.Ι.Ε.), Αθήνα 2000, σελ. 136

¹⁰ Βιγγοπούλου Ιόλη, «Περιηγητικά κείμενα. Πηγές της Ιστορίας της Θράκης», στο συλλογικό τόμο *ΘΡΑΚΗ «Ιστορικές και Γεωγραφικές Προσεγγίσεις»*, κύκλος Ειδικών Μορφωτικών Εκδηλώσεων "Επιστήμης Κοινωνία", Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών (Ε.Ι.Ε.), Αθήνα 2000, σελ. 138

¹¹ Κονόρτας Παρασκευάς, «Από τα μιλέτ στα έθνη: Διαμόρφωση συλλογικών ταυτοτήτων στη Θράκη (19ος-αρχές 20ού αιώνα)», στο συλλογικό τόμο *ΘΡΑΚΗ «Ιστορικές και Γεωγραφικές Προσεγγίσεις»*, κύκλος Ειδικών Μορφωτικών Εκδηλώσεων "Επιστήμης Κοινωνία", Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών (Ε.Ι.Ε.), Αθήνα 2000, σελ. 170

¹² *ό.π.*, σελ. 171

¹³ Εθνική Ταυτότητα- Η έννοια του «άλλου», όπως ερμηνεύεται στο βιβλίο: Κοππά Μαριλένα, *Οι μειονότητες στα μετα-κομμουνιστικά Βαλκάνια*, Εκδοτικός Οργανισμός Λιβάνη, Αθήνα 1997, σελ. 27-31

συνδρομή θρησκευτικών αρχών, ηγετικών προσωπικοτήτων σε τοπικό επίπεδο, διανοομένων και διπλωματών μέσα από την ίδρυση εκπαιδευτικών ιδρυμάτων, την άσκηση οικονομικής και πολιτικής πίεσης, τη σύσταση και δράση ένοπλων ομάδων έγιναν προσπάθειες προσεταιρισμού πληθυσμών από κάθε πλευρά.¹⁴

Είναι χαρακτηριστικό ότι οι βουλγαρικές αρχές για παράδειγμα επιδόθηκαν συστηματικά σε μια προσπάθεια βίαιου εκχριστιανισμού των Πομάκων που θεωρούνταν από τους Βούλγαρους εθνικιστές ως Βούλγαροι. Σε αντίδραση αυτού και μετά την ενσωμάτωση του μεγαλύτερου μέρους της Δυτικής Θράκης στη Βουλγαρία με τη Συνθήκη του Βουκουρεστίου ιδρύεται από πομακικούς πληθυσμούς η Δημοκρατία της Γκιουμουλτζίνας το 1913, κίνηση υποκινούμενη από τις οθωμανικές αρχές.¹⁵ Αξιοσημείωτο είναι ότι στην τουρκική βιβλιογραφία η οντότητα αυτή αναφέρεται ως το «Τουρκικό Κράτος της Δυτικής Θράκης» και θεωρείται ως η πρώτη τουρκική δημοκρατία.¹⁶

Με τη Συνθήκη των Σεβρών¹⁷ το 1920 μετά το τέλος του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου παραχωρείται στην Ελλάδα η Δυτική Θράκη και η Ανατολική μέχρι την περιοχή της Τσατάλτζας. Η Συνθήκη μαζί με αρκετές ακόμη διατάξεις που συνεπάγονται εδαφικές προσκτήσεις γίνεται δεκτή με ενθουσιασμό στην Ελλάδα.

Κατανοεί λοιπόν κανείς ότι η Θράκη είναι μια πολύ ευρύτερη περιοχή από αυτή που γνωρίζουμε σήμερα ως την ελληνική διοικητική περιφέρεια. Πρόκειται για το πρώτο χερσαίο τμήμα που συναντά κανείς ερχόμενος από την Ανατολή. Είναι το πρώτο ευρωπαϊκό έδαφος και σημείο συνάντησης με την Ασία. Βρέχεται από το Αιγαίο και τη Μαύρη Θάλασσα και διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στον έλεγχο των Στενών των Δαρδανελλίων. Παρουσιάζει εξαιρετικό ανάγλυφο από πεδιάδες, βουνά και ποταμούς. Σήμερα η Θράκη έχει τριχοτομηθεί έτσι ώστε κάθε ένα από τα τμήματά της να ανήκει στην επικράτεια διαφορετικής χώρας: το δυτικό στην Ελλάδα, το ανατολικό στην Τουρκία και το βόρειο στην Βουλγαρία.

¹⁴ Κονόρτας, ό.π., σελ. 179

¹⁵ ό.π., σελ. 188-189

¹⁶ Σύλλογος Αλληλεγγύης Τούρκων Δυτικής Θράκης, *Η Τουρκική Δημοκρατία της Δυτικής Θράκης έγινε 110 ετών*, <http://www.bttdd.org.tr/haberler/genel-merkezden-haberler/bati-trakya-turk-cumhuriyeti-110-yasinda.html> (τ.π. 16.12.2023)

¹⁷ Ίδρυμα Μείζονος Ελληνισμού (ΙΜΕ), *Εξωτερική πολιτική: Η Συνθήκη των Σεβρών*, http://www.ime.gr/chronos/13/gr/foreign_policy/institutions/07.html (τ.π. 25.09.2023)

1.2 Η υπογραφή της Συνθήκης της Λωζάννης

Η προσέγγιση του ζητήματος της μουσουλμανικής μειονότητας στη Δυτική Θράκη προϋποθέτει την αναφορά σε ορισμένες προβλέψεις της Συνθήκης της Λωζάννης.

Η ήττα των ελληνικών στρατευμάτων από τους Τούρκους στην εκστρατεία της Μικράς Ασίας το 1922 επέφερε την ακύρωση της Συνθήκης των Σεβρών και άλλαξε ριζικά το μέχρι τότε ευνοϊκά διαμορφούμενο σκηνικό¹⁸ για την Ελλάδα.

Η Συνθήκη της Λωζάννης υπεγράφη ανάμεσα στην Βρετανική Αυτοκρατορία, την Γαλλία, την Ιταλία, την Ιαπωνία, την Ελλάδα, τη Ρουμανία και το Σερβο-κροατο-σλοβενικό κράτος αφενός και την Τουρκία αφετέρου στις 24 Ιουλίου 1923 στη Λωζάννη της Ελβετίας. Αποτελέσει την τελική πράξη μιας διαπραγματεύσεως που διήρκεσε οχτώ μήνες. Αποτελούνταν από 143 άρθρα και περιλάμβανε 17 Συμβάσεις, Συμφωνίες, Πρωτόκολλα και Δηλώσεις, μεταξύ των οποίων και τη Σύμβαση για Ανταλλαγή των ελληνικών και τουρκικών πληθυσμών¹⁹ της 30^{ης} Ιανουαρίου 1923.

Από την υποχρεωτική ανταλλαγή ανάμεσα σε Τούρκους υπηκόους, ελληνικού ορθόδοξου θρησκειώματος, εγκατεστημένους σε τουρκικά εδάφη και σε Έλληνες υπηκόους, μουσουλμανικού θρησκειώματος, εγκατεστημένους σε ελληνικά εδάφη εξαιρέθηκαν οι Έλληνες κάτοικοι της Κωνσταντινούπολης και οι Μουσουλμάνοι κάτοικοι της Δυτικής Θράκης.²⁰ Ο πληθυσμός των πρώτων ανερχόταν σε 103.000 με βάση την καταμέτρηση του 1934 και των δεύτερων σε 106.000 βάσει του αριθμού των πιστοποιητικών μη ανταλλαξιμότητας που εκδόθηκαν μέχρι το 1934²¹.

Για πρώτη φορά σε διεθνές επίπεδο με την υπογραφή της Συνθήκης της Λωζάννης κατοχυρώθηκε η υποχρεωτική και όχι εθελούσια ανταλλαγή πληθυσμών βασισμένη σε θρησκευτικά και όχι φυλετικά κριτήρια καθότι το πρώτο ήταν το μόνο ασφαλές. Από ελληνικής πλευράς ο Ελευθέριος Βενιζέλος εκμεταλλευόμενος το γεγονός ότι η Κωνσταντινούπολη βρισκόταν ακόμη υπό τον έλεγχο των Συμμάχων ζήτησε και

¹⁸ Η Ελλάδα μετά το τέλος του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου είχε βρεθεί στην πλευρά των νικητών, αφού συμάχησε με τις δυνάμεις της Αντάντ. Το 1920 συμμετείχε στην υπογραφή της Συνθήκης των Σεβρών βάσει της οποίας της παραχωρήθηκαν πολλά εδάφη σε βάρος των οθωμανικών κτήσεων.

¹⁹ Η Σύμβαση της Ανταλλαγής ήταν διμερής (ανάμεσα σε Ελλάδα και Τουρκία) σε αντίθεση με τη Συνθήκη Ειρήνης της Λωζάννης που ήταν πολυμερής.

²⁰ Γενικό Επιτελείο Εθνικής Άμυνας, *Διεθνή Θεσμικά Κείμενα: Συνθήκη ειρήνης της Λοζάνης*, <https://geetha.mil.gr/wp-content/uploads/2019/10/3-SYNTHIKI-EIRHNHS-LWZANIS.pdf> (τ.π. 20.09.2023)

²¹ Συροπλάκης Αθανάσιος, *Η Σύμβαση της 30ης Ιανουαρίου 1923 για την Ανταλλαγή των Πληθυσμών*, Περιοδικό: Σελίδες Ιστορίας, Τεύχος 01 Μάρτιος-Απρίλιος 2023, σελ. 24

πέτυχε την εξαίρεση των Ελλήνων που διαβιούσαν εκεί. Σε αντάλλαγμα αυτού συμφωνήθηκε η παραμονή του μουσουλμανικού πληθυσμού στη Δυτική Θράκη.²²

Κατά μία άποψη ο Ελευθέριος Βενιζέλος, ως εκπρόσωπος της Ελλάδας στις σχετικές διαπραγματεύσεις, επέδειξε στο σημείο αυτό έλλειψη ρεαλισμού, καθώς οι εξαιρέσεις αυτές δεν συνετέλεσαν στην αποτροπή μελλοντικών ελληνοτουρκικών διενέξεων.²³

Στη διάρκεια της σύσκεψης για τη Συνθήκη της Λωζάννης η τουρκική αντιπροσωπεία από μέρους της κινήθηκε με σημείο αναφοράς το «Εθνικό Συμβόλαιο» (Misak-ı Milli). Πρόκειται για κείμενο που υιοθετήθηκε τον Ιανουάριο του 1920 από το τελευταίο οθωμανικό συμβούλιο. Όπως χαρακτηριστικά σημειώνει ο καθηγητής Άγγελος Συρίγος, σε αυτό «περιλαμβάνονταν όλες οι διεκδικήσεις του αναδυόμενου εθνικιστικού κινήματος της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας», οι οποίες στην πράξη επιδιώχθηκαν μέσα από τη δράση του κινήματος των Νεότουρκων υπό τον Μουσταφά Κεμάλ.²⁴

Η τουρκική αντιπροσωπεία κινούμενη με γνώμονα το Εθνικό Συμβόλαιο επιχείρησε να θέσει ως όρο της Συνθήκης της Λωζάννης τον προσδιορισμό του νομικού καθεστώτος της Δυτικής Θράκης με βάση τη διενέργεια δημοψηφίσματος στον τοπικό πληθυσμό, όρος που τελικά δεν αποτέλεσε μέρος της Συνθήκης.²⁵

Επιπλέον, αν και στο Εθνικό Συμβόλαιο η έννοια των μειονοτήτων ερμηνευόταν, όπως στις Συνθήκες μετά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, με κριτήρια καταγωγής, γλώσσας και θρησκείας, η τουρκική αντιπροσωπεία σκοπίμως κατά τη διάρκεια των διαπραγματεύσεων περιορίστηκε στο να αναφερθεί σε μουσουλμανικές και μη ομάδες. Σκοπός ήταν να αποφύγει να πυροδοτήσει με αυτόν τον τρόπο την αντίδραση και άλλων εθνικών ομάδων που κατοικούσαν στο εσωτερικό της επικράτειάς της (όπως οι Κούρδοι) και θα μπορούσαν να θέσουν ζήτημα αυτοδιάθεσης στο πλαίσιο μιας εθνικής κεμαλιστικής Τουρκίας.²⁶

Άλλωστε, η εθνική συνείδηση δε θα μπορούσε να αποτελέσει ασφαλές κριτήριο για την ανταλλαξιμότητα, καθώς ο καθένας θα μπορούσε να δηλώσει διαφορετική συνείδηση προκειμένου ανάλογα να εξαιρεθεί ή μη. Το κριτήριο της γλώσσας δεν ήταν επίσης αξιόπιστο, καθώς ορισμένοι μουσουλμανικοί πληθυσμοί δεν ήταν

²² Συρίγος Άγγελος, *Ελληνοτουρκικές Σχέσεις*, Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα 2016, σελ. 52-55

²³ Μαυρογορδάτος Γεώργιος, *Ο Βενιζέλος στη Λωζάννη*, Περιοδικό: Σελίδες Ιστορίας, Τεύχος 03 Ιούλιος-Αύγουστος 2023, σελ. 39

²⁴ Συρίγος, ό.π., σελ. 48-49

²⁵ ό.π., σελ. 48

²⁶ ό.π.

τουρκόφωνοι, όπως οι Βαλαάδες της Μακεδονίας, ενώ ορισμένοι ήταν ορθόδοξοι και τουρκόφωνοι, όπως οι Καραμανλήδες της Μικράς Ασίας.²⁷

1.3 Η ανάδειξη του μειονοτικού ζητήματος στη Δυτική Θράκη

Μέχρι το 1924 στο τμήμα εκείνο της Θράκης που απέμεινε στην ελληνική επικράτεια δηλαδή στη Δυτική Θράκη, όπου είχε παραμείνει μουσουλμανικός πληθυσμός εγκαταστάθηκαν επιπλέον 145.000 πρόσφυγες. Πρόκειται συγκεκριμένα για 116.000 Έλληνες από την Ανατολική Θράκη και την Μικρά Ασία, 25.000 Έλληνες από τη Βουλγαρία και τον Καύκασο και 4.000 Αρμένιους. Στο τέλος του 1925 οι Έλληνες αποτελούσαν το 70% του πληθυσμού της Δυτικής Θράκης, οι μουσουλμάνοι το 27%, ενώ το υπόλοιπο 3% αποτελούνταν από Αρμένιους και Εβραίους.²⁸

Η Τουρκία αντέδρασε διαμαρτυρόμενη για την εγκατάσταση Ελλήνων προσφύγων στην Δυτική Θράκη και τον Οκτώβριο του 1924 ο Τούρκος πρωθυπουργός Φέτχι Οκγιάρ με επιστολή του στην Κοινωνία των Εθνών²⁹ κατήγγειλε την καταπίεση που δέχονται οι Τούρκοι της περιοχής.³⁰ Έκτοτε, έναν αιώνα μετά, το μειονοτικό ζήτημα παραμένει ανοιχτό, ένα ακόμη πεδίο αντιπαράθεσης για τις ελληνοτουρκικές σχέσεις.

Τι περιλαμβάνει όμως, ο όρος *μειονότητα*;

Στο βιβλίο της Σεβαστής Τρουμπέτα «Κατασκευάζοντας ταυτότητες για τους μουσουλμάνους της Θράκης» με τον όρο *μειονότητα* εννοείται «μια πληθυσμιακή/κοινωνική ομάδα η οποία είναι αποκλεισμένη από βασικούς τομείς της κοινωνίας στην οποία ζει· διαθέτει περιορισμένη πρόσβαση στα κέντρα εξουσίας· βιώνει συλλογικές διακρίσεις και χαρακτηρίζεται γενικά από ένα υποδεέστερο κοινωνικό και πολιτικό στάτους»³¹.

Πιο συνοπτικός παρουσιάζεται ο ορισμός του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών. Στο σχετικό κείμενο διαβάζουμε ότι η μειονότητα «αφορά σε ομάδα πληθυσμού που είναι αριθμητικά κατώτερη σε σχέση με τον υπόλοιπο πληθυσμό κράτους και η θέση της

²⁷ Συροπλάκης, ό.π., σελ. 25

²⁸ Αλεξανδρής Αλέξης, Το ιστορικό πλαίσιο των Ελληνοτουρκικών σχέσεων 1923-1955, στο συλλογικό έργο *Οι Ελληνοτουρκικές Σχέσεις*, των Αλεξανδρή Αλέξη, Βερέμη Θάνου, Καζάκου Πάνου κ.α., Εκδόσεις Γνώση, Αθήνα 1988, σελ. 64

²⁹ Η Κοινωνία των Εθνών (League of Nations) ήταν διεθνής οργανισμός που ιδρύθηκε μετά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο με σκοπό την ειρηνική επίλυση των διαφορών μεταξύ των κρατών.

³⁰ Αλεξανδρής, ό.π., σελ. 66

³¹ Τρουμπέτα Σεβαστή, *Κατασκευάζοντας ταυτότητες για τους μουσουλμάνους της Θράκης*. Το παράδειγμα των Πομάκων και των Τσιγγάνων, Εκδόσεις Κριτική, Αθήνα 2001, σελ. 17

στην πολιτική κοινωνία είναι υποδεέστερη»³². Η ομάδα αυτή μπορεί να είναι εθνική, θρησκευτική, γλωσσική ή πολιτισμική.

Ο Καταστατικός Χάρτης των Ηνωμένων Εθνών προβλέπει στο άρθρο 1 παρ. 3 την ανάγκη οι λαοί των Ηνωμένων Εθνών να συνεργάζονται «για την ανάπτυξη και ενθάρρυνση του σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των θεμελιωδών ελευθεριών για όλους, χωρίς διάκριση φυλής, φύλου, γλώσσας ή θρησκείας».³³ Ανάλογη διάταξη εντοπίζεται και στην Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου της Γενικής Συνέλευσης του 1948. Στο άρθρο 27 του Συμφώνου για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα του 1966 ορίζεται ότι: «Στα Κράτη όπου υπάρχουν εθνοτικές, θρησκευτικές ή γλωσσικές μειονότητες, τα πρόσωπα που ανήκουν σε αυτές δεν μπορούν να στερηθούν του δικαιώματος να έχουν, από κοινού με τα άλλα μέρη της ομάδας τους, τη δική τους πολιτιστική ζωή, να εκδηλώνουν και να ασκούν τη δική τους θρησκεία ή να χρησιμοποιούν τη δική τους γλώσσα».

Ακόμα και το ίδιο το κείμενο της Συνθήκης της Λωζάννης που αναγνώρισε την μειονότητα ήταν πρωτοποριακό για τη εποχή του, καθώς κατοχύρωσε πληθώρα μειονοτικών δικαιωμάτων. Αυτά αναφέρονται περιοριστικά στη Συνθήκη και περιλήφθηκαν σε όλα τα μεταγενέστερα κείμενα για τα δικαιώματα των μειονοτήτων. Πρόκειται για την προστασία της ζωής και της ελευθερίας, για την ελευθερία άσκησης αστικών και πολιτικών δικαιωμάτων, για την ελευθερία άσκησης τόσο δημόσια όσο και ιδιωτικά θρησκευτικών καθηκόντων οποιασδήποτε θρησκείας, για την ισονομία, την ελεύθερη πρόσβαση σε δημόσια αξιώματα, την απρόσκοπτη άσκηση επαγγέλματος, την ελεύθερη χρήση της μητρικής γλώσσας, την προστασία της ιδιοκτησίας, των εθίμων, των θρησκευτικών ιδρυμάτων καθώς και την ελευθερία στην ίδρυση εκπαιδευτικών ιδρυμάτων.³⁴

Ωστόσο, τονίζεται ότι η άσκηση των δικαιωμάτων που περιλήφθηκαν στα διεθνή κείμενα κατοχυρώνεται σε ατομικό επίπεδο: η μειονοτική ομάδα δεν αναγνωρίζεται ως διακριτή πολιτική οντότητα στο πλαίσιο ενός κράτους. Το μεν κράτος προστατεύει τη μειονότητα μέσα από τη διαφύλαξη των αξιών, της γλώσσας και της παράδοσης των ατόμων που εθνολογικά, γλωσσικά ή θρησκευτικά ανήκουν στην μειονότητα, η

³² Λιάκουρας Πέτρος, Το Κυπριακό. Από τη Ζυρίχη στη Λουκέρνη. Σε Αναζήτηση Ομοσπονδιακής Επίλυσης, Εκδόσεις Ι. Σιδέρης, 2007, σελ. 87

³³ Ηνωμένα Έθνη/Περιφερειακό Κέντρο Πληροφόρησης του ΟΗΕ, *Χάρτης των Ηνωμένων Εθνών*, <https://unric.org/el/χαρτης-οηε/> (τ.π. 14.05.2023)

³⁴ Κοττάκης Μανώλης, Θράκη. Η μειονότητα σήμερα, Εκδοτικός Οργανισμός Λιβάνη, Αθήνα 2000, σελ. 18-19

δε μειονότητα υποχρεούται διαρκώς να πειθαρχεί έναντι των νόμων του κράτους στο οποίο διαβιεί.³⁵

Το μειονοτικό ζήτημα για την Ελλάδα και την Τουρκία αποτελεί αντικείμενο αντιπαράθεσης. Δεν περιλαμβάνει μόνο τους μουσουλμανικούς πληθυσμούς στη Δυτική Θράκη αλλά και τους Έλληνες της Κωνσταντινούπολης, της Ίμβρου και της Τενέδου καθώς και τους τουρκικούς πληθυσμούς στο βόρειο τμήμα του νησιού της Κύπρου και στα Δωδεκάνησα. Παρά τη θεσμική κατοχύρωση ήδη από την υπογραφή της Συνθήκης της Λωζάννης οι πληθυσμοί αυτοί εργαλειοποιήθηκαν και η τύχη τους ήταν ανάλογη των καλών ή μη σχέσεων ανάμεσα στις δύο χώρες.

Χαρακτηριστική είναι άλλωστε και η διάταξη του άρθρου 45 της Συνθήκης της Λωζάννης περί της αρχής της αμοιβαιότητας των όρων της. Βάσει αυτής: «Τα αναγνωρισθέντα διά των διατάξεων του παρόντος Τμήματος δικαιώματα εις τας εν Τουρκία μη μουσουλμανικάς μειονότητες, αναγνωρίζονται επίσης υπό της Ελλάδος εις τας εν τω εδάφει αυτής ευρισκομένας μουσουλμανικάς μειονότητες». Η διατύπωση αυτή ερμηνεύτηκε με τέτοιο τρόπο, ώστε το κάθε κράτος να σέβεται τα δικαιώματα της μειονότητας που διαβιεί στην επικράτειά του, μόνο εφόσον και το άλλο κράτος σέβεται τη μειονότητα στο δικό του έδαφος.³⁶

³⁵ Λιάκουρας, ό.π., σελ. 90

³⁶ Ηλιάδης Χρήστος, «Η Θράκη απειλείται». Απόρρητη αλληλογραφία, Εκδόσεις Βιβλιόραμα, Αθήνα 2018, σελ. 49

2. Η ελληνική μειονοτική πολιτική στη Δυτική Θράκη

Από την αναγνώριση της ύπαρξης του μουσουλμανικού πληθυσμού στο ελληνικό κομμάτι της Θράκης με την υπογραφή της Συνθήκης της Λωζάννης το 1923 η ελληνική ηγεσία κατά καιρούς υιοθέτησε διαφορετικές πολιτικές έναντι της μειονότητας που άλλοτε την απομάκρυναν και άλλοτε επιχειρούσαν να την ενσωματώσουν στην ευρύτερη κοινωνία.

2.1 Η διαχείριση του μειονοτικού ζητήματος μέχρι τα Σεπτεμβριανά

Μετά την υπογραφή της Συνθήκης της Λωζάννης η Ελλάδα βρέθηκε στη δυσχερή θέση όχι μόνο της ενσωμάτωσης των προσφύγων που έφτασαν από την Τουρκία αλλά και της διευθέτησης του ζητήματος των μη ανταλλάξιμων πληθυσμών.

Ένας σημαντικός αριθμός των Ελλήνων προσφύγων εγκαταστάθηκε στην Δυτική Θράκη, ενώ για την τακτοποίησή τους κατασχέθηκαν προσωρινά κτήματα μουσουλμάνων.³⁷ Η συμβίωση όμως ήταν δύσκολη και προκαλούσε δυσαρέσκεια, οπότε και οδήγησε την ελληνική πολιτεία στη σταδιακή μετακίνηση σχεδόν των μισών προσφύγων σε άλλα μέρη της επικράτειας.³⁸

Στους κόλπους της μειονότητας το κλίμα ήταν επίσης τεταμένο, καθώς στο εσωτερικό της μεταφέρθηκε η διαμάχη νεωτεριστών και παλαιομουσουλμάνων. Ειδικότερα, με την επικράτηση των μεταρρυθμιστικών προσπαθειών του Μουσταφά Κεμάλ για εκκοσμίκευση του τουρκικού κράτους οι υποστηρικτές της παραδοσιακής ισλαμικής ηγεσίας του οθωμανικού κράτους βρέθηκαν στο περιθώριο. Έτσι, περίπου 300 θρησκευτικοί ηγέτες του παλαιού καθεστώτος κατέφυγαν από τη γειτονική Τουρκία στη Δυτική Θράκη.³⁹ Η ομάδα των κεμαλικών, αν και μειοψηφούσα, είχε οργανωθεί και συγκεντρωθεί γύρω από τον Μεχμέτ Χιλμί στην Ξάνθη, ενώ οι πλειοψηφούντες «συντηρητικοί» γύρω από τον φυγά Μουσταφά Σαμπρί, τον τελευταίο θρησκευτικό ηγέτη της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.⁴⁰

Μπροστά σε αυτές τις εξελίξεις η Ελλάδα φαίνεται πως επέλεξε αρχικά να μην αναλάβει ενεργό ρόλο. Επιδεικνύοντας διάθεση να εξασφαλίσει την πλήρη θρησκευτική ελευθερία στους μουσουλμάνους της Θράκης διατήρησε σε ισχύ τον

³⁷ Αλεξανδρή, ό.π., σελ. 49

³⁸ ό.π., σελ. 66

³⁹ Ηλιάδης Χρ., ό.π., σελ. 52

⁴⁰ Αλεξανδρή, ό.π., σελ. 66

νόμο 2345/1920, ο οποίος ρύθμιζε θρησκευτικά, διοικητικά και δικαστικά ζητήματα.⁴¹ Συγκεκριμένα, έκανε λόγο για εκλογή και όχι διορισμό μουφτήδων στους οποίους αναγνώριζε και δικαστικές αρμοδιότητες.⁴²

Είναι χαρακτηριστικό το γεγονός ότι οι μουσουλμάνοι της Δυτικής Θράκης χρησιμοποιούσαν την τουρκική γλώσσα χωρίς κανέναν περιορισμό σε επίσημα έγγραφα όπως σε δικαστικές αποφάσεις αλλά και στις εμπορικές τους σχέσεις. Στη διάρκεια του σχολικού έτους 1929-1930 λειτουργούσαν 305 μειονοτικά σχολεία με τη διδασκαλία των μαθημάτων να γίνεται στην τουρκική και μόλις 28 από αυτά να διδάσκουν την ελληνική γλώσσα καθώς δεν αποτελούσε υποχρεωτικό μάθημα.⁴³ Άλλωστε, η λειτουργία αυτόνομων μειονοτικών σχολείων ήταν δικαίωμα που η Συνθήκη της Λωζάννης αναγνώριζε σε συλλογική και όχι ατομική βάση.

Πέραν αυτού πρόκειται και για μια ιστορική περίοδο έντονου εθνικού αυτοπροσδιορισμού στη διάρκεια της οποίας αναδείχτηκαν τα έθνη-κράτη και ενισχύθηκε η ανάγκη για ταύτιση με ορισμένη εθνική ταυτότητα.⁴⁴ Ο μουσουλμανικός πληθυσμός της Δυτικής Θράκης διέφερε αισθητά από το ελληνορθόδοξο στοιχείο που κυριαρχούσε.

Στα μειονοτικά αυτά ζητήματα η Ελλάδα δεν μπόρεσε ή δεν επιδίωξε να επεκτείνει τις προσπάθειές της για εθνική ηγεμονία. Έτσι, τόσο οι παλαιομουσουλμάνοι όσο και οι νεωτεριστές μέσα από την εκπαίδευση και τη θρησκεία προσπαθούσαν προς όφελός τους να επηρεάσουν τη συνείδηση της μουσουλμανικής μειονότητας.⁴⁵

Στη διαμάχη αυτή που διήρκεσε μέχρι τη δεκαετία του 1970 και έληξε με την εξαφάνιση του παλαιομουσουλμανισμού υπήρξε ένα κομβικό σημείο, αυτό του Ελληνοτουρκικού Συμφώνου Φιλίας και Μη Επιθέσεως που υπεγράφη το 1930. Η ελληνοτουρκική φιλία (Βενιζέλου-Ινονού) αποτέλεσε τον βασικό στόχο της εξωτερικής πολιτικής του Ελευθερίου Βενιζέλου και εντάχθηκε στο ευρύτερο πλαίσιο των προσπαθειών του, ώστε η Ελλάδα να βγει από την διεθνή απομόνωση στην οποία είχε περιέλθει.⁴⁶ Επιδεικνύοντας υποχωρητικότητα απέναντι στις απαιτήσεις της τουρκικής πλευράς, με απώτερο σκοπό την επίτευξη συμφωνίας, αποφασίστηκε μεταξύ των άλλων να συμψηφιστούν οι περιουσίες των μη ανταλλαξίμων που είχαν

⁴¹ ό.π., σελ. 67

⁴² Via Diplomacy, *Το «δικάζειν» του Μουφτή!*, Συμεών Σολταρίδης, <https://www.viadiplomacy.gr/dikazin-tou-moufti-tou-simeon-soltaridi/> (τ.π. 05.11.2023)

⁴³ Αλεξανδρή, ό.π., σελ 68

⁴⁴ Κοπά, ό.π., σελ. 44

⁴⁵ Ηλιάδης Χρ., ό.π., σελ 51-52

⁴⁶ Αλεξανδρή, ό.π., σελ 69

κατασχεθεί και από τα δύο κράτη για τις ανάγκες των προσφύγων και επιπλέον η Ελλάδα να καταβάλει για τις μουσουλμανικές περιουσίες της Δυτικής Θράκης 150.000 λίρες Αγγλίας ως αποζημίωση.⁴⁷ Στο σύνολο των διαβουλεύσεων που ακολούθησαν την περίοδο εκείνη διευθετήθηκαν αρκετές εκκρεμότητες μεταξύ των δύο χωρών, με το μειονοτικό ζήτημα ωστόσο να τίθεται σε δεύτερη μοίρα.⁴⁸

Μπορεί η ίδια η Τουρκία στο προαναφερθέν πλαίσιο του Συμφώνου να μην έθεσε περαιτέρω ζητήματα για την μουσουλμανική μειονότητα όμως, ήδη από το 1928 είχε δείξει ορισμένα δείγματα ότι θέλει να εμφανιστεί ως προστάτης της, όταν κατέφυγε στην Κοινωνία των Εθνών το 1928 για το ζήτημα των περιουσιών.⁴⁹ Το γεγονός αυτό ανησύχησε την ελληνική διοίκηση που εξέφραζε τους φόβους της για προπαγάνδα από μέρους του Τουρκικού Προξενείου στην Κομοτηνή σε συνεργασία με τοπικές οργανώσεις και τον τουρκόφωνο τύπο της περιοχής.⁵⁰ Επισημαίνεται ότι το Τουρκικό Προξενείο στην Κομοτηνή μέχρι το 1930 (οπότε και ουσιαστικά ιδρύθηκε) λειτουργούσε απλώς ως προξενικό γραφείο υπαγόμενο στο Προξενείο της Θεσσαλονίκης.⁵¹

Ο Ελευθέριος Βενιζέλος γνωρίζοντας ότι το ζήτημα των μειονοτήτων αποτελούσε έντονα πεδίο σύγκρουσης με την Τουρκία όχι μόνο απέφυγε να εξασφαλίσει μία καλύτερη τύχη για την ελληνική μειονότητα στην Κωνσταντινούπολη αλλά και κατά τις διαπραγματεύσεις τον Οκτώβριο του 1931 η ελληνική ηγεσία υποχώρησε στην απαίτηση για απομάκρυνση από την Δυτική Θράκη των υποστηρικτών του παλαιομουσουλμανικού καθεστώτος αφήνοντας ελεύθερο το πεδίο δράσης στους κεμαλιστές.⁵²

Μπορεί απώτερος σκοπός της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής να ήταν η αποφυγή έγερσης μειονοτικών ζητημάτων που θα έβλαπταν την αρμονία της ελληνοτουρκικής φιλίας. Όμως, φαινομενικά μόνο οι σχέσεις Ελλάδας-Τουρκίας είχαν καλυτερεύσει, γεγονός που κατέστη προφανές και με το ξέσπασμα του Β' Παγκοσμίου Πολέμου οπότε και η Τουρκία δεν προσέφερε τη στήριξή της στην Ελλάδα, όπως είχε δεσμευτεί.

⁴⁷ ό.π., σελ. 72

⁴⁸ ό.π., σελ. 77

⁴⁹ Ηλιάδης Χρ., ό.π., σελ 54

⁵⁰ ό.π., σελ. 55

⁵¹ Αλεξανδρή, ό.π., σελ. 95

⁵² ό.π.

Η αμέσως επόμενη δεκαετία, αυτή του 1930, καθορίστηκε από την περίοδο διακυβέρνησης του Ιωάννη Μεταξά από το 1936 ως το 1940. Με νομοθετικές πρωτοβουλίες επιχειρήθηκε η προώθηση μιας πολιτικής που θα ανταποκρινόταν περισσότερο στον τύπο του μεταξικού καθεστώτος και ως εκ τούτου θα είχε σκοπό την ενσωμάτωση της μειονότητας στον εθνικό κορμό. Η έμφαση δόθηκε στην εκπαίδευση: η γνώση της ελληνικής γλώσσας από το τουρκόφωνο μειονοτικό διδακτικό προσωπικό έγινε υποχρεωτική μέσω εξετάσεων ελληνομάθειας, η διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας έγινε επίσης υποχρεωτική, απαγορεύτηκαν τα σχολικά εγχειρίδια από την Τουρκία και εκδόθηκαν ελληνικά. Παράλληλα απαγορεύτηκαν επιγραφές σε άλλη γλώσσα πέραν της ελληνικής.⁵³

Μετά την περίοδο κατοχής της Δυτικής Θράκης από τις δυνάμεις του Άξονα στη διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου η περιοχή δοκιμάστηκε από τον ελληνικό εμφύλιο. Καθεμία από τις αντιμαχόμενες πλευρές προσπαθούσε να προσεταιριστεί τη μουσουλμανική μειονότητα. Στο διάστημα 1944-1946 περίπου 3.000 μουσουλμάνοι εγκατέλειψαν την Δυτική Θράκη μεταναστεύοντας στην Τουρκία, αν και το κίνητρο για το μεταναστευτικό ρεύμα ήταν κυρίως οικονομικοί λόγοι. Πολλοί μάλιστα επέστρεψαν μετά την επικράτηση των κυβερνητικών δυνάμεων.⁵⁴

Στη μεταπολεμική περίοδο ακολούθησε η επαναπροσέγγιση Ελλάδας-Τουρκίας, την οποία επιδίωξαν οι Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής, ώστε να αντιμετωπιστεί ο κομμουνιστικός κίνδυνος.⁵⁵ Το 1952 εγκαινιάστηκε στην Κομοτηνή μειονοτικό γυμνάσιο με την ονομασία του τότε Τούρκου Προέδρου Τζελάλ Μπαγιάρ. Συνήφθη επίσης, μορφωτικό σύμφωνο βάσει του οποίου έφτασαν στην Δυτική Θράκη Τούρκοι μετακλητοί δάσκαλοι για να διδάξουν στα μειονοτικά σχολεία.⁵⁶

Στη διάρκεια διακυβέρνησης του Αλέξανδρου Παπάγου (1953-1955) άρχισε να χρησιμοποιείται επίσημα ο όρος «τουρκική» για τον χαρακτηρισμό της μειονότητας. Η ελληνική διοίκηση καθιέρωσε τον όρο «Τούρκος» αντί του «Μουσουλμάνος». Σκοπός στην κίνηση αυτή ήταν ίσως όχι τόσο η υιοθέτηση μιας συγκεκριμένης πολιτικής για τη μειονότητα, όσο η αντιμετώπιση του εκ του βορρά κομμουνιστικού

⁵³ Ηλιάδης Χρ., ό.π., σελ. 56-57

⁵⁴ Αλεξανδρή, ό.π., σελ. 142

⁵⁵ Αρβανιτόπουλος Κωνσταντίνος-Ήφαιστος Παναγιώτης, Ευρωατλαντικές Σχέσεις, Εκδόσεις Ποιότητα, 5^η έκδοση, Αθήνα 2009, σελ. 106

⁵⁶ Αλεξανδρή, ό.π., σελ. 143-144

κινδύνου της Βουλγαρίας. Προτιμήθηκε δηλαδή η ταύτιση των βουλγαρόφωνων Πομάκων με την τουρκική από την βουλγαρική συνείδηση.⁵⁷

Με βάση την απογραφή του 1951 της Εθνικής Στατιστικής Υπηρεσίας της Ελλάδος⁵⁸ στην Δυτική Θράκη ο πληθυσμός ανερχόταν σε 336.954 κατοίκους. Από αυτούς οι μουσουλμάνοι ήταν 105.752⁵⁹ αποτελούμενοι από 85.945 τουρκόφωνους, 18.664 Πομάκους και 1.143 Ρομά.

2.2 Σεπτεμβριανά 1955: σημείο τομής για το μειονοτικό ζήτημα

Το έτος 1955 αποτελεί μία χρονιά-σταθμό στην εξέλιξη των ελληνοτουρκικών σχέσεων. Στις 29 Αυγούστου ξεκίνησαν οι εργασίες της διάσκεψης για το Κυπριακό ανάμεσα σε Ελλάδα-Τουρκία-Αγγλία με το αίτημα για ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα να είναι ακόμη στο προσκήνιο. Οι σχέσεις Ελλάδας-Τουρκίας βρίσκονταν σε ύφεση. Η τουρκική ηγεσία εκμεταλλευόμενη την αδράνεια και ανοχή των μεγάλων δυνάμεων της εποχής αποφάσισε να απαλλαγεί από αυτό που θεωρούσε πλήγμα για την εθνική της ολοκλήρωση: τις μη μουσουλμανικές μειονότητες που διαβιούσαν στην επικράτειά της.

Ανάμεσά τους βρίσκονταν και 100.000 Έλληνες της Κωνσταντινούπολης. Τη νύχτα της 6^{ης} προς την 7^η Σεπτεμβρίου 1955, σε διάρκεια μόλις εννέα ωρών, τουρκικός όχλος υποκινούμενος από τον τουρκικό κρατικό μηχανισμό προέβη σε καταστροφές καταστημάτων και κατοικιών στις χριστιανικές συνοικίες, πυρπόλησε ελληνορθόδοξες εκκλησίες, μειονοτικά σχολεία, πολιτιστικούς συλλόγους, βανδάλισε νεκροταφεία, ενώ 18 Ρωμιοί σκοτώθηκαν και περισσότερες από 200 γυναίκες έπεσαν θύματα βιασμού.⁶⁰

Τα παραπάνω γεγονότα προκάλεσαν τον προβληματισμό στην Ελλάδα αναφορικά με το μέλλον της ελληνικής πολιτικής που θα εφαρμοζόταν εφεξής στο μειονοτικό ζήτημα. Συγκεκριμένα στα Υπουργεία Εξωτερικών και Παιδείας συγκροτήθηκε ειδική επιτροπή «προκειμένου να συζητήσει τις συνέπειες των γεγονότων στην Θράκη και να

⁵⁷ Ηρακλείδης Αλέξης, *Η Ελλάδα και ο «εξ ανατολών κίνδυνος»*, Εκδόσεις Πόλις, Αθήνα 2001, σελ. 309

⁵⁸ Ελληνική Στατιστική Αρχή, Ψηφιακή Βιβλιοθήκη (ΕΛΣΤΑΤ), http://dlib.statistics.gr/Book/GRESYE_02_0101_00031.pdf (τ.π. 19.10.2023)

⁵⁹ Featherstone Kevin, Παπαδημητρίου Δημήτρης, Μαμαρέλης Αργύρης, Νιάρχος Γεώργιος, *Οι τελευταίοι Οθωμανοί. Η μουσουλμανική μειονότητα της Δυτικής Θράκης, 1940-1949*, Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2013, πίνακας στη σελ. 58-59

⁶⁰ Αλεξανδρή Αλέξης, *Σεπτεμβριανά 1955: Μια νύχτα βίας και καταστροφών*, Περιοδικό: Σελίδες Ιστορίας, Τεύχος 04 Σεπτέμβριος-Οκτώβριος 2023, σελ. 133

χαράξει μια νέα μειονοτική πολιτική».⁶¹ Όπως παρατηρεί ο καθηγητής Χ. Ηλιάδης, είναι αλήθεια ότι από μέρους της Ελλάδας μετά τα Σεπτεμβριανά δεν εφαρμόστηκαν αντίποινα έναντι της μουσουλμανικής μειονότητας. Ωστόσο, η στάση έναντι αυτής άλλαξε μέσω της υιοθέτησης μιας πολιτικής «διοικητικών οχλήσεων» από τη δεκαετία του 1960 και μετά.⁶²

Ο Γενικός Επιθεωρητής Μειονοτικών Σχολείων, Α. Παπαευγενίου, σε έκθεσή του το 1956 χαρακτήρισε τις μέχρι τότε επιλογές της ελληνικής διοίκησης ως υποχωρήσεις που στόχο είχαν είτε την κατοχύρωση αντίστοιχων δικαιωμάτων της ελληνικής μειονότητας στην Τουρκία είτε την διαφύλαξη του αγώνα των Ελληνοκυπρίων για ένωση με την Ελλάδα.⁶³

Ο Παπαευγενίου σε εμπιστευτική έκθεση που συνέταξε μετά την επίσκεψή του στην Δυτική Θράκη τον Οκτώβριο του 1956 ανέφερε χαρακτηριστικά: «Η Τουρκική ή Μουσουλμανική, δεν έχει σημασίαν όπως και αν την ονομάσωμεν επί του προκειμένου, Μειονότης έχει σχεδόν εκφύγει των χειρών μας. [...] Η Μειονότης αυτή τύποις ανήκει, σήμερον, εις το Κράτος μας και διοικείται παρά τούτου, κατ' ουσίαν διοικείται παρά του εν Κομοτηνή Γεν. Προξένου της Τουρκίας». Στη συνέχεια αναφερόμενος στον Τούρκο Πρόξενο παρατηρεί ότι: «Ούτος κανονίζει τα πάντα και τα Σωματεία της Τουρκικής Νεολαίας και τα Σχολεία της Μειονότητος και τας Τουρκικάς Εφημερίδας Θράκης και οιανδήποτε άλλην σχετικήν κίνησιν. Διδάσκαλοι και Σχολικάί Εφορείαι και γενικώς οι παράγοντες της Μειονότητος παρ' αυτού λαμβάνουσι και οδηγίας και κατεύθυνσιν, διαταγάς. [...] Ο Πρόξενος κυριολεκτικώς αλωνίζει»⁶⁴.

Πράγματι σε πολλά επίσημα, απόρρητα ή μη έγγραφα και υπομνήματα παραγόντων της ελληνικής διοίκησης εκείνης της εποχής παρατηρείται μια έξαρση αντιτουρκισμού και καχυποψίας. Ακόμα και η καταδίκη των γεγονότων του Σεπτεμβρίου του 1955 στην Κωνσταντινούπολη από μέρους δυτικοθρακιωτών μουσουλμάνων χαρακτηριζόταν πολλές φορές ως υποκριτική. «Ο εν Κομοτηνή Τούρκος Γενικός Πρόξενος, αι Τουρκικάί Εφημερίδαι Ξάνθης, εκ του εμφανούς αυτοί, και οι εκ

⁶¹ Ηλιάδης Χρ., ό.π., σελ. 187

⁶² ό.π., σελ. 181-182

⁶³ ό.π., σελ. 188

⁶⁴ ό.π., σελ. 220-221

Τουρκίας Διδάσκαλοι, εκ του αφανούς»⁶⁵ κατηγορήθηκαν για «τουρκική προπαγάνδα»⁶⁶.

Παράλληλα με τα παραπάνω, η ελληνική πολιτική σε αντιστάθμισμα της διάδοσης του κεμαλισμού επιχείρησε να ενισχύσει τόσο τους Πομάκους όσο και τους συντηρητικούς μουσουλμάνους έναντι της υπόλοιπης μουσουλμανικής μειονότητας. Για τους μεν πρώτους η προσπάθεια προσεταιρισμού τους περιλάμβανε την αποτροπή της αφομοίωσής τους από την τουρκόφωνη πλειοψηφία. Όσον αφορά τους παλαιομουσουλμάνους βάσει εκτίμησης του Γενικού Επιθεωρητή σε εμπιστευτικό υπόμνημά του ήταν προς το εθνικό συμφέρον να διατηρείται η μειονότητα διαιρεμένη.⁶⁷

Στην πράξη παραδείγματα διοικητικών οχλήσεων που συνεχίστηκαν μέχρι και τη δεκαετία του 1990 ήταν η κατάσχεση εκπαιδευτικών βιβλίων που έστελνε η Τουρκία βάσει συμφωνίας του 1951 για τα μειονοτικά σχολεία με την αιτιολογία πως ήταν προπαγανδιστικά⁶⁸, η επιβολή πειθαρχικών ποινών σε μειονοτικούς δασκάλους⁶⁹, η αυστηροποίηση των ελέγχων σε σωματεία και ενώσεις, η δυσκολία στην απόκτηση επαγγελματικών αδειών⁷⁰ από μουσουλμάνους, η απαλλοτρίωση των γαιών τους αλλά και η ενίσχυση του ιεροσπουδαστηρίου στο πομακοχώρι του Εχίνου δυσανάλογα σε σχέση με αυτό της Κομοτηνής⁷¹.

Την ίδια περίοδο άλλωστε είχε αρχίσει να απασχολεί έντονα τις ελληνικές αρχές και το ζήτημα της ονομασίας της μειονότητας. Μέχρι τότε είχε επιτραπεί και χρησιμοποιούνταν ακόμα και σε επίσημα έγγραφα η χρήση του όρου «τουρκικός». Ωστόσο, βάσει βιβλίου που εκδόθηκε εκείνη την εποχή και αναφερόταν σε διαφοροποιήσεις εθνοτικού χαρακτήρα στο εσωτερικό της μειονότητας σημειωνόταν ότι παρά το γεγονός ότι οι μουσουλμάνοι της Δυτικής Θράκης ονομάζονται αδιάκριτα Τούρκοι, η ονομασία αυτή δεν ανταποκρίνεται στις προβλέψεις της Συνθήκης της Λωζάννης. Η θέση αυτή αποτελεί σήμερα την επίσημη άποψη της Ελλάδας.⁷²

Η κατάσταση αυτή άρχισε να αλλάζει από την μεταπολίτευση και μετά όταν ο τότε Έλληνας πρωθυπουργός Κωνσταντίνος Καραμανλής υιοθέτησε ένα νέο πλαίσιο για

⁶⁵ ό.π., σελ. 195

⁶⁶ ό.π., σελ. 193

⁶⁷ ό.π., σελ. 198-199

⁶⁸ ό.π., σελ. 205

⁶⁹ ό.π., σελ. 194

⁷⁰ ό.π., σελ. 250

⁷¹ ό.π., σελ. 216

⁷² ό.π., σελ. 204

την μειονοτική πολιτική στη Δυτική Θράκη. Αυτό θα ωφελούσε ολόκληρη τη Θράκη και θα περιλάμβανε για παράδειγμα τη δημιουργία βιομηχανικών περιοχών, την ενίσχυση του Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου και την αντιμετώπιση του δημογραφικού προβλήματος της περιοχής. Θα χρειαζόνταν όμως πολλά χρόνια για να αντιστραφεί το αρνητικό κλίμα που είχε δημιουργήσει στη Δυτική Θράκη η ελληνική πολιτική των προηγούμενων ετών.⁷³

2.3 Η προσπάθεια προσέγγισης της μειονότητας μετά το 1990

Η δεκαετία του 1990 ξεκίνησε για την Ελλάδα με μία σοβαρή πολιτική κρίση. Ειδικότερα πριν τις εκλογές του 1989 είχε ψηφιστεί νόμος βάσει του οποίου ένας συνδυασμός ή ένας μεμονωμένος υποψήφιος καταλάμβανε έδρα, εφόσον είχε λάβει ίσες ή περισσότερες ψήφους από το εκλογικό μέτρο της εκλογικής περιφέρειας (ν. 1847/1989). Αυτό είχε ως αποτέλεσμα την περίοδο από τον Ιούνιο του 1989 ως τον Απρίλιο του 1990 η Ελλάδα να διέλθει από τρεις εκλογικές αναμετρήσεις μέχρι να καταστεί εφικτή η ανάδειξη κυβέρνησης υπό τον Κωνσταντίνο Μητσοτάκη.

Συνέπεια ωστόσο, της προαναφερόμενης νομοθετικής ρύθμισης ήταν η εκλογή για πρώτη φορά των ανεξάρτητων μουσουλμάνων βουλευτών Αχμέτ Σαδίκ και Αχμέτ Φαϊκογλου στους νομούς Ροδόπης και Ξάνθης αντίστοιχα. Για την εκλογή τους κινητοποιήθηκε τόσο το επίσημο όσο και το βαθύ τουρκικό κράτος που επιδόθηκε σε συστηματική προπαγάνδα προεκλογικά με σκοπό την ανάδειξή τους ως βουλευτών.⁷⁴

Η Ελλάδα σε επανειλημμένα διαβήματα ζητούσε την παρέμβαση του Τουρκικού Υπουργείου Εξωτερικών το οποίο όμως αρνήθηκε να διακόψει τη δράση του Προξενείου στην Κομοτηνή.

Πριν την τελευταία εκλογική αναμέτρηση το ελληνικό κράτος χαρακτήρισε τον Τούρκο Πρόξενο Κεμάλ Γκιούρ ως *persona non grata*⁷⁵ υποχρεώνοντάς τον να εγκαταλείψει τη χώρα. Ακολούθησε η απέλαση του Έλληνα Γενικού Πρόξενου στην Κωνσταντινούπολη. Η νέα κυβέρνηση του Κωνσταντίνου Μητσοτάκη ψήφισε νόμο που καθιέρωσε τη ρήτρα αποκλεισμού του 3% και έτσι έπαψε η δυνατότητα εκλογής ανεξάρτητων μουσουλμάνων βουλευτών.⁷⁶

Σημείο καμπής για την ελληνική πολιτική έναντι της μουσουλμανικής μειονότητας στη Δυτική Θράκη αποτέλεσε η παρουσία του Έλληνα πρωθυπουργού Κ. Μητσοτάκη

⁷³ Στυλιανίδης Ευριπίδης, Θράκη: Το επόμενο βήμα..., Εκδόσεις Μίνωας, Αθήνα 2016, σελ. 29

⁷⁴ ό.π., σελ. 32

⁷⁵ Η έκφραση αποτελεί όρο του διεθνούς δικαίου και σημαίνει «ανεπιθύμητο πρόσωπο».

⁷⁶ Συρίγος, ό.π., σελ. 410-411

στο Στρασβούργο το 1991. Ενώπιον των Συμμετεχόντων στο Συμβούλιο της Ευρώπης κλήθηκε να απαντήσει σε ερωτήματα σχετικά με τη μουσουλμανική μειονότητα σε μία περίοδο που η Ελλάδα είχε αρχίσει να δέχεται επικρίσεις περί διακριτικής μεταχείρισης της μειονότητας και σε ευρωπαϊκό επίπεδο.⁷⁷

Σε απάντηση ανέφερε ότι στην Ελλάδα διαβιούσε μουσουλμανική μειονότητα περίπου 120.000 ατόμων, ο χαρακτήρας της οποίας ήταν θρησκευτικός και κατοχυρωνόταν από τη Συνθήκη της Λωζάννης του 1923. Δήλωσε ότι η κυβέρνηση του ήταν έτοιμη να προωθήσει μέτρα που θα βελτίωναν τη ζωή των κατοίκων αυτών της Δυτικής Θράκης. Παράλληλα δεν παρέλειψε να αναφέρει την ανατροπή της αριθμητικής ισορροπίας των μη ανταλλαξίμων πληθυσμών που είχε επέλθει με την πάροδο των χρόνων λόγω του διωγμού των χριστιανικών πληθυσμών από την Τουρκία όχι μόνο στην Κωνσταντινούπολη αλλά και στην Ίμβρο και την Τένεδο. Με αφορμή μάλιστα τις τότε εξελίξεις στην Γιουγκοσλαβία τόνισε την ανάγκη διαφύλαξης της διεθνούς αρχής του απαραβίαστου της ελληνικής επικράτειας.⁷⁸

Ακολούθησε επίσκεψή του στην Ξάνθη στη διάρκεια της οποίας δήλωσε ενώπιον του τοπικού πληθυσμού ότι η μειονότητα διακρίνεται σε τουρκόφωνους, Πομάκους και Ρομά. Αναγνώρισε στον καθένα το δικαίωμα του αυτοπροσδιορισμού αλλά παράλληλα υπενθύμισε την αναγνώριση της μειονότητας ως μουσουλμανικής με βάση τα διεθνώς συμφωνημένα.⁷⁹

Με σκοπό την ενσωμάτωση της μειονότητας στην ευρύτερη κοινωνία της Θράκης εγκαινίασε μια πολιτική ισονομίας και ισοπολιτείας που θα έβαζε τέλος σε πρακτικές διαχωρισμού.

Στη νομοθετική πρωτοβουλία της κυβέρνησης ανήκει και ο Νόμος 1920/1991 *Περί Μουσουλμάνων Θρησκευτικών Λειτουργιών*. Με την ψήφιση των διατάξεων αυτών επιχειρήθηκε να τεθεί ένα πλαίσιο για τον διορισμό των θρησκευτικών λειτουργών της μειονότητας κατ' αναλογία με την πρακτική των ισλαμικών κρατών. Ο νόμος προέβλεπε τις προϋποθέσεις και τον τρόπο διορισμού τους, τη βαθμολογική και μισθολογική κατάστασή τους καθώς και τα καθήκοντά τους ως προς την εφαρμογή του Ιερού Μουσουλμανικού Νόμου.⁸⁰

⁷⁷ Ριζάς Σωτήριος, Από την κρίση στην ύφεση. Ο Κωνσταντίνος Μητσοτάκης και η πολιτική της προσέγγισης Ελλάδας-Τουρκίας, Εκδόσεις Παπαζήση, 2003, σελ. 135

⁷⁸ ό.π., σελ. 136

⁷⁹ ό.π., σελ. 137

⁸⁰ Offline Post, *Το μουσουλμανικό δίκαιο στην Ελλάδα*, Σακελλάρης Αρσένιος, <https://www.offlinepost.gr/2022/05/05/to-mousoulmaniko-dikaio-sthn-ellada/> (τ.π. 11.10.2023)

Με τον ίδιο τρόπο συνέχισε την πολιτική η επόμενη κυβέρνηση υπό τον Ανδρέα Παπανδρέου μετά το 1994 καθώς και αυτή του Κώστα Σημίτη το 1996. Παρά την κρίση των Ιμίων την ίδια χρονιά και για ακόμα μία φορά τη διατάραξη των ελληνοτουρκικών σχέσεων η πολιτική της ισονομίας και την ισοπολιτείας παρέμεινε αμετάβλητη.

Συγκεκριμένα, υπό τον Γεράσιμο Αρσένη ως Υπουργό Εθνικής Άμυνας λήφθηκε η απόφαση για κατάργηση των επιτηρούμενων ζωνών σε περιοχές της Θράκης που κατά κανόνα κατοικούσαν Πομάκοι. Επρόκειτο για μέτρο που είχε λάβει η ελληνική διοίκηση στη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου προκειμένου να αντιμετωπίσει τον εκ του βορρά κίνδυνο της κομμουνιστικής Βουλγαρίας. Επίσης, με τον Νόμο 2341/1991 προβλέφθηκε το μέτρο της θετικής διάκρισης του διακριτού ποσοστού θέσεων για εισαγωγή στην ανώτατη και τεχνική εκπαίδευση για τους αποφοίτους λυκείου που προέρχονταν από τη μουσουλμανική μειονότητα της Θράκης.⁸¹

Ήδη από την αμέσως επόμενη δεκαετία του 2000 άρχισαν να λαμβάνονται μέτρα για τη βελτίωση της ποιότητας ζωής των κατοίκων της Δυτικής Θράκης και ιδιαίτερα όσων διαβιούσαν στις ορεινές περιοχές της Ροδόπης. Αναβαθμίστηκε το οδικό δίκτυο, προβλέφθηκε συγκοινωνιακή σύνδεση των οικισμών, κατασκευάστηκαν έργα υποδομής, όπως αθλητικοί και θρησκευτικοί χώροι, ενώ παράλληλα υιοθετήθηκε μια σύγχρονη ευρωπαϊκή πολιτική που να καλύπτει τις ιδιαιτερότητες του πληθυσμού και ενισχύθηκαν οι αγρότες μέσω προγραμμάτων.⁸²

Σε ό,τι αφορά τη θρησκευτική ελευθερία, βάσει και της Συνθήκης της Λωζάννης, στο ελληνικό δικαιοσύστημα είναι πλήρως ενσωματωμένο το Ισλαμικό Δίκαιο της Σαρία. Συγκεκριμένα, ο Μουφτής εκδίδει ως δικαστής αποφάσεις σε θέματα οικογενειακού και κληρονομικού δικαίου, οι οποίες όμως θα πρέπει να είναι σύμφωνες με το Σύνταγμα, το ελληνικό και ευρωπαϊκό δίκαιο. Οι αποφάσεις αυτές ελέγχονται και καθίστανται εκτελεστές από τα ελληνικά τακτικά δικαστήρια. Βέβαια, η δικαιοδοσία του Μουφτή δεν είναι αποκλειστική και μπορούν τα διάδικα μέρη αν το επιθυμούν να προσφύγουν στην ελληνική δικαιοσύνη.⁸³

Το 2008 ψηφίστηκε επίσης, ο Νόμος 3647 *Περί Διοίκησης και διαχείρισης των Βακουφίων της Μουσουλμανικής Μειονότητας στη Δυτική Θράκη και των περιουσιών τους*. Όπως ορίζει και το άρθρο 2 το βακούφιο είναι «αφιέρωμα κατά τον Ιερό

⁸¹ Στυλιανίδης, ό.π., σελ. 36

⁸² ό.π., σελ. 45-46

⁸³ ό.π., σελ. 47-48

Ισλαμικό Νόμο, που περιλαμβάνει ακίνητα ή/και κινητά περιουσιακά στοιχεία ή πρόσοδο υπέρ ευσεβούς, αγαθοεργού, κοινωφελούς γενικά σκοπού ή υπέρ φιλανθρωπικού, θρησκευτικού, ευαγούς ιδρύματος, που είτε υπάρχει είτε ιδρύεται για μη κερδοσκοπικό σκοπό». Τα βακούφια είναι παλαιός θεσμός βασιζόμενος στη μουσουλμανική πίστη και αποτελεί δωρεά του πιστού για φιλανθρωπικό σκοπό. Με τον νόμο αυτό προβλέφθηκε η λειτουργία τους ως κοινωφελών ιδρυμάτων και το έργο της επιτροπής που θα τα διαχειρίζεται καθιστώντας έτσι καλύτερη την αξιοποίησή τους.

Επίσης, με τον Νόμο 3536/2007 προβλέφθηκε η σύσταση στις Μουφτείες της Ξάνθης, της Κομοτηνής και του Διδυμοτείχου συνολικά 240 θέσεων για ιεροδιδασκάλους της ισλαμικής θρησκείας που θα προσλαμβάνονται με σύμβαση εργασίας ορισμένου χρόνου και οι αποδοχές τους θα καλύπτονται από το Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων. Με τον Νόμο 4115/2013 τροποποιήθηκαν τέσσερα άρθρα του προαναφερθέντος νόμου και διευκρινίστηκε ότι η διδασκαλία του Κορανίου δε θα είναι δυνατή μόνο στα Τεμένη της Θράκης αλλά και σε δημόσια σχολεία σε μαθητές μέλη της μειονότητας.

3. Τουρκικοί παράγοντες εμπλοκής στη μειονότητα της Θράκης

Η ύπαρξη της μουσουλμανικής μειονότητας στη Δυτική Θράκη κάθε άλλο παρά αδιάφορο αφήνει τον τουρκικό παράγοντα. Διαχρονικά η Τουρκία είτε μέσα από τις επίσημες διπλωματικές της σχέσεις είτε μέσω παρακρατικών μηχανισμών και εκμεταλλευόμενη κάθε διαθέσιμο μέσο επιμένει να παρουσιάζεται ως προστάτιδα των δικαιωμάτων της μειονότητας.

3.1 Οι βλέψεις της τουρκικής πολιτικής ηγεσίας στη Δυτική Θράκη

Το 1920 πριν την διάλυση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, το τελευταίο οθωμανικό συμβούλιο προέβη στην ψήφιση διακήρυξης, γνωστής ως *Εθνικός Όρκος (Mısak-ı Milli)*, σύμφωνα με την οποία τα όρια του τουρκικού κράτους φτάνουν μέχρι τον Νέστο ποταμό.⁸⁴ Συγκεκριμένα, για το εδαφικό τμήμα της Δυτικής Θράκης η διακήρυξη προέβλεπε ότι το καθεστώς της έπρεπε να καθοριστεί με δημοψήφισμα. Ο Μουσταφά Κεμάλ δήλωνε: «Στις διαπραγματεύσεις που θα γίνουν με τους ξένους για το πολιτικό μέλλον της Δυτικής Θράκης πρέπει να δραστηριοποιηθούμε με σύνεση. Σκοπός μας είναι η Δυτική Θράκη να παραμείνει στα τουρκικά χέρια, σαν ενιαίο σύνολο, και σε κατάλληλο χρόνο και ευκαιρία να ενωθεί με τη Μητέρα Πατρίδα. [...] Οι αδερφοί μας της Δυτικής Θράκης, σε πρώτο βήμα, πρέπει να αγωνιστούν για να κερδίσουν την ανεξαρτησία και την αυτονομία της Δυτικής Θράκης».⁸⁵

Ήδη από τα πρώτα χρόνια, λοιπόν, μετά την υπογραφή της Συνθήκης της Λωζάννης η τουρκική ηγεσία εκδήλωσε έντονα το ενδιαφέρον της για την κατάσταση της μουσουλμανικής μειονότητας που είχε εξαιρεθεί από την ανταλλαγή των πληθυσμών το 1923. Αντιδρώντας στην εγκατάσταση Ελλήνων προσφύγων στη Δυτική Θράκη ζητούσε να διατηρηθεί αμετάβλητη η πληθυσμιακή αναλογία στην περιοχή όπως ήταν πριν την Μικρασιατική Καταστροφή. Στα αναγκαστικά μέτρα που έλαβε η ελληνική διοίκηση για την κάλυψη των αναγκών των προσφύγων και τα οποία ενείχαν μεταξύ άλλων και δέσμευση⁸⁶ των περιουσιών των μη ανταλλαξίμων, η Τουρκία αντέδρασε

⁸⁴ Offline Post, *Mısak-ı milli και η διακήρυξη των 6 σημείων την περίοδο της Μικρασιατικής Εκστρατείας*, Ιορδανίδου Μαρία, <https://www.offlinepost.gr/2022/11/16/misak-i-mili-kai-h-diakhryksh-tyn-6-shmeivn-thn-periodo-ths-mikrasiatikhs-ekstrateias/> (τ.π. 08.10.2023)

⁸⁵ Αλεξανδρή, ό.π., σελ. 94

⁸⁶ Οι ενέργειες δέσμευσης των περιουσιών των μη ανταλλαξίμων προσέκρουαν και για τις δύο χώρες στα άρθρα 65 και 66 της Συνθήκης της Λωζάννης.

με αντίποινα σε βάρος των Ελλήνων της Κωνσταντινούπολης κατάσχοντας αντίστοιχα τις δικές τους περιουσίες.⁸⁷

Τον Οκτώβριο του 1924 ο Τούρκος πρωθυπουργός Φετχί Οκγιάρ σε επιστολή του προς την Κοινωνία των Εθνών κατήγγειλε ότι «πάνω από 50.000 Τούρκοι στη Δυτική Θράκη βρίσκονται σε άθλια κατάσταση». Παράλληλα, κατηγορούσε την ελληνική διοίκηση ότι καταπιέζει τους κεμαλικούς δυτικοθρακιώτες ευνοώντας τους συντηρητικούς-υποστηρικτές του παλαιού οθωμανικού καθεστώτος. Έτσι, σταδιακά και από νωρίς η Τουρκία ξεκίνησε την προσπάθεια για διαμόρφωση της συνείδησης της μειονότητας, ώστε η τελευταία να αποκτήσει τουρκική εθνική ταυτότητα.⁸⁸

Μολονότι οργανωμένη θρησκευτικά και αναγνωρισμένη ως τέτοια βάσει της Συνθήκης της Λωζάννης, η Τουρκία υιοθέτησε τον όρο «τουρκική μειονότητα» εκμεταλλευόμενη μια περίοδο εθνικών ανταγωνισμών στα Βαλκάνια καθώς και την τότε δυσπραγία του ελληνικού κράτους μεταπολεμικά να ενσωματώσει την μειονότητα στην ευρύτερη κοινωνία.

Την περίοδο 1928-1932, οπότε και πρωθυπουργός της Τουρκίας ήταν ο Ισμέτ Ινονού, οι σχέσεις των δύο χωρών φαινομενικά μόνο βελτιώθηκαν στο πλαίσιο της ελληνοτουρκικής φιλίας του 1930. Κατά τη διάρκεια των διαπραγματεύσεων για την σύναψη του Ελληνοτουρκικού Συμφώνου η τουρκική αντιπροσωπεία προσφέροντας ως αντάλλαγμα μέτρα ευνοϊκά την ελληνική μειονότητα σε Κωνσταντινούπολη, Ίμβρο και Τένεδο και το Οικουμενικό Πατριαρχείο πέτυχε την απέλαση⁸⁹ των παλαιομουσουλμάνων από τη Δυτική Θράκη που αντιστέκονταν στις μεταρρυθμίσεις των κεμαλικών νεωτεριστών. Έτσι, αφέθηκε ελεύθερο το πεδίο για τη διάδοση του τουρκικού εθνικισμού στην περιοχή.

Στην προσπάθεια για καλλιέργεια τουρκικής εθνικής συνείδησης στοχοποιήθηκαν ακόμη και οι Πομάκοι, οι οποίοι αποτελούσαν εμφανώς διακριτή ομάδα με ιδιαίτερη γλωσσική και κοινωνική ρίζα. Μόνο στοιχείο κοινό με το υπόλοιπο της μειονότητας ήταν το θρήσκευμα. Δεν είναι τυχαίο άλλωστε ότι η δράση της ομάδας των κεμαλιστών υπό τον Μεχμέτ Χιλμί, εκδότη της εφημερίδας Yeni Adım (Νέο Βήμα) που ακολουθούσε πιστά την πολιτική γραμμή της γείτονος, ξεκίνησε από την Ξάνθη όπου και διαβιεί το μεγαλύτερο τμήμα του πληθυσμού των Πομάκων. Διάδοχος του

⁸⁷ ό.π., σελ. 65

⁸⁸ ό.π., σελ. 66-67

⁸⁹ ό.π., σελ. 95

Χιλμί υπήρξε ο Οσμάν Νουρί, εκλεγμένος βουλευτής Ξάνθης για αρκετά χρόνια και εκδότης της εφημερίδας Trakya (Θράκη).⁹⁰

Κατά την δεύτερη και τελευταία φάση ελληνοτουρκικής φιλίας την περίοδο 1949-1955 συστάθηκαν στη Θράκη σύλλογοι και σωματεία όπως η «Ένωση Τουρκικής Νεολαίας Ξάνθης» και ο «Σύλλογος Τούρκων Διδασκάλων Ροδόπης και Έβρου».⁹¹ Πρόκειται άλλωστε και για την περίοδο που οι ελληνικές αρχές ξεκίνησαν να χρησιμοποιούν τον όρο «τουρκική» για τη μειονότητα. Ήδη, βέβαια από το 1940 σε κύκλους Τούρκων εθνικιστών οι μουσουλμάνοι της Δυτικής Θράκης αντιμετωπίζονταν ως «υπόδουλοι Τούρκοι» (Esir Türkler).⁹²

Επιπρόσθετα, με την σύναψη των ελληνοτουρκικών μορφωτικών πρωτοκόλλων το 1951 και το 1968 ως διδασκόμενη γλώσσα στα μειονοτικά σχολεία ορίστηκε η «μειονοτική γλώσσα».⁹³ Στην πράξη με την πίεση τουρκικών παραγόντων καθιερώθηκε ως μειονοτική η τουρκική γλώσσα στερώντας από τους Πομάκους και τους Ρομά τη δυνατότητα να διδάσκονται τη μητρική τους γλώσσα και αφήνοντάς τους ολοένα και πιο εκτεθειμένους στην επιρροή όσων επιδίωκαν να επέμβουν στην διαμόρφωση της εθνικής τους συνείδησης.

Μέχρι και σήμερα κυβερνητικά στελέχη και διάφοροι Τούρκοι αξιωματούχοι παρίστανται σε εκδηλώσεις φορέων όπως στον «Σύλλογο Αλληλεγγύης Τούρκων Δυτικής Θράκης» με έδρα την Κωνσταντινούπολη. Η 29^η Ιανουαρίου είναι καθιερωμένη ως η «Ημέρα Αντίστασης και Κοινωνικής Αλληλεγγύης Δυτικής Θράκης» με σκοπό, όπως έχει δηλώσει και το τουρκικό Υπουργείο Εξωτερικών, την προάσπιση των δικαιωμάτων των Τούρκων της περιοχής.⁹⁴

3.2 Η δράση του τουρκικού παρακράτους

Ως ξεχωριστός παράγοντας δράσης στο πλαίσιο της τουρκικής πολιτικής θα πρέπει να εξεταστεί ο μηχανισμός του παρακράτους ή αλλιώς του «βαθέος κράτους». Σύμφωνα με τον καθηγητή Άγγελο Συρίγο ο όρος «βαθύ κράτος» (derin devlet) εννοείται ως «ένα παράλληλο προς τους κρατικούς μηχανισμούς σύστημα, που επεμβαίνει, διαμορφώνει, καθορίζει και εκτελεί με αποφασιστικό τρόπο αυτό που θεωρεί ότι

⁹⁰ ό.π., σελ. 93

⁹¹ Ηλιάδης Χρ., ό.π., σελ. 118

⁹² Featherstone, ό.π., σελ. 40

⁹³ Κοττάκης, ό.π., σελ. 122

⁹⁴ CNN Greece, *Για «ημέρα αντίστασης των Τούρκων της Δυτικής Θράκης» κάνει λόγο το τουρκικό ΥΠΕΞ, Βαρούνη Αγάπη*, <https://www.cnn.gr/politiki/story/299430/toyrkiko-ypex-kanei-logo-gia-imera-antistasis-ton-toyrkon-tis-dytikis-thrakis> (τ.π.08.10.2023)

πρέπει να είναι η ορθή τουρκική κρατική πολιτική με κριτήριο την εθνική ασφάλεια». Το «βαθύ κράτος» εμφανίζει μια τάση για αυτονομία στη δράση του και λειτουργεί με γνώμονα την υπεράσπιση του τουρκικού εθνικού συμφέροντος ανεξαρτήτως του πολιτικού σκηνικού.⁹⁵

Εκτός από τον στρατό⁹⁶, στο βαθύ κράτος συμμετέχουν έμποροι ναρκωτικών, τρομοκράτες, κοινοί εγκληματίες και παραστρατιωτικές οργανώσεις, όπως οι Γκρίζοι Λύκοι και η τουρκοκυπριακή TMT. Πέραν αυτών ιδρύονται ανά τον κόσμο και ιδιαίτερα στα Βαλκάνια και τουρκικές οργανώσεις και σύλλογοι θρησκευτικού⁹⁷, πολιτιστικού, ιστορικού, εκπαιδευτικού και γλωσσικού ενδιαφέροντος, που διαθέτουν παραρτήματα και στην Τουρκία.⁹⁸

Επομένως, η εξωτερική πολιτική δεν εκφράζεται μόνο επίσημα από τους κρατικούς φορείς αλλά και μέσα από παρακρατικές οργανώσεις με ονομασίες παραπλανητικές σε σχέση με τον πραγματικό σκοπό τους που λειτουργούν όμως υπό τον συντονισμό της κυβέρνησης και χρηματοδοτούνται από το τουρκικό κράτος.⁹⁹

Ιδιαίτερα στη Δυτική Θράκη οι οργανώσεις αυτές στοχεύουν στην εφαρμογή της τουρκικής πολιτικής δημιουργώντας άτυπες δομές παράλληλα με τις ελληνικές κρατικές, ασκώντας πιέσεις στον τοπικό πληθυσμό και καταπατώντας τις επιταγές της ελληνικής έννομης τάξης.¹⁰⁰

Έλληνες μουσουλμάνοι κατά καιρούς έχουν στρατολογηθεί από την τουρκική Εθνική Οργάνωση Πληροφοριών (Milli İstihbarat Teskilati ή εν συντομία MIT) και δρουν για λογαριασμό της Τουρκίας φωτογραφίζοντας στρατιωτικές εγκαταστάσεις, στρατιωτικό προσωπικό, υποδομές αλλά και παρακολουθώντας κινήσεις και συνομιλίες. Οι υποθέσεις έχουν απασχολήσει την ελληνική δικαιοσύνη, η οποία έχει προβεί σε αντίστοιχες καταδικαστικές αποφάσεις.¹⁰¹

Χαρακτηριστικό παράδειγμα εμπλοκής των τουρκικών μυστικών υπηρεσιών αποτέλεσε η βόμβα που εξερράγη στο Τουρκικό Προξενείο Θεσσαλονίκης το 1955.

⁹⁵ Συρίγος, ό.π., σελ. 135

⁹⁶ Ινσέλ Αχμέτ, *Η νέα Τουρκία του Ερντογάν. Από το δημοκρατικό όνειρο στην αυταρχική εκτροπή, μετάφραση Ρίτα Κολαΐτη*, Εκδόσεις Διάμετρος, Αθήνα 2017, σελ. 52 στο υποκεφάλαιο *Οι πραιτοριανές δυνάμεις και το βαθύ κράτος*.

⁹⁷ Ηλιάδης Μάνος, *Οι Τουρκικές Μυστικές Υπηρεσίες και η MIT*, Τόμος Α', Εκδόσεις Ινφογνώμων, 4^η έκδοση, Αθήνα 2010, σελ. 260 στο υποκεφάλαιο *Θρησκευτικές Οργανώσεις*

⁹⁸ Ηλιάδης Μάνος, *Η μυστική δράση των Τούρκων στην Ελλάδα και η Σύγχρονη MIT*, Τόμος Β', Εκδόσεις Ινφογνώμων, Αθήνα 2011, σελ. 169

⁹⁹ ό.π., σελ. 213

¹⁰⁰ ό.π., σελ. 218

¹⁰¹ Πικραμένος Κώστας - Καλεντερίδης Σάββας, MIT. Η Φωλιά του Τουρκικού Παρακράτους. Τρομοκρατία-Ναρκωτικά-Γκρίζοι κλΛύκοι, Εκδόσεις Ινφογνώμων, 2021, σελ. 186-195

Το γεγονός αποτέλεσε την αφορμή για τα γεγονότα του Σεπτεμβρίου του 1955 και τον αφανισμό των Ελλήνων της Κωνσταντινούπολης. Όπως αποκαλύφθηκε αργότερα, πρωταγωνιστικό ρόλο σε αυτό διαδραμάτισε ο Χατζή Αχμέτ Οκτάι Εγκίν, Έλληνας μουσουλμάνος από την Κομοτηνή, στρατολογημένος από την Υπηρεσία Εθνικής Ασφάλειας της Τουρκίας, προκάτοχο της ΜΙΤ.¹⁰²

Επιπλέον, τα τελευταία χρόνια στη Δυτική Θράκη ένα παρασιτικό δίκτυο των τουρκικών μυστικών υπηρεσιών, του κυβερνώντος κόμματος και παραστρατιωτικών οργανώσεων αναπτύσσει ενεργό δράση μέσω των ψευδομουφτειών. Πρόκειται για ιερατικούς ισλαμικούς θεσμούς που λειτουργούν παράνομα και παράλληλα προς τις θεσμοθετημένες από το ελληνικό κράτος Μουφτείες της Ξάνθης, της Κομοτηνής και του Διδυμοτείχου. Η Τουρκία έχει καταφέρει εργαλειοποιώντας τη θρησκεία να αναπτύσσει μηχανισμούς και να παρεμβαίνει στο εσωτερικό της χώρας, αφού αγνοεί την ειδική νομοθετική πρόβλεψη για τον θεσμό της μουφτείας που αποτελεί νόμο του ελληνικού κράτους. Προβληματισμό προκαλεί το γεγονός για το ποια είναι η πηγή χρηματοδότησης των ιμάμηδων που εξαρτώνται από τις ψευδομουφτείες και της υποστήριξης των υποδομών στις οποίες αναπτύσσουν τη δράση τους.¹⁰³

Ανάμεσα στη νεολαία των μουσουλμάνων της Δυτικής Θράκης παρουσία έχουν και μέλη της τουρκικής εθνικιστικής οργάνωσης των Γκρίζων Λύκων με ορισμένους από αυτούς να εκφράζονται ανοιχτά στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης υπέρ του χαρακτηρισμού της μειονότητας ως τουρκικής.¹⁰⁴

Η τουρκική στρατηγική ενάντια στην Ελλάδα έχει αρχίσει πέραν της πολιτικής και στρατιωτικής να αποκτά τα τελευταία χρόνια μία ακόμη διάσταση, αυτή της οικονομικής διείσδυσης. Μία σημαντική εξέλιξη προς αυτή την κατεύθυνση είναι η επιστροφή -μετά από 94 χρόνια απουσίας- στην Ελλάδα το 2008 της τουρκικής κρατικής Αγροτικής Τράπεζας (Ziraat Bankası) με καταστήματα σε Κομοτηνή και Ξάνθη.¹⁰⁵ Βάσει και πολλών δημοσιευμάτων η τράπεζα έχει υιοθετήσει την πάγια τακτική να χορηγεί δάνεια μόνο σε άτομα ή επιχειρήσεις με υποθήκη τα ακίνητά τους με σκοπό την απόκτηση ελληνικής γης μέσω κατασχέσεων. Αλλά και γενικότερα ορισμένες από τις δραστηριότητες που αναπτύσσει ως επιχείρηση δε φαίνεται να

¹⁰² Η Καθημερινή, *Τα Σεπτεμβριανά*, Συρίγος Άγγελος, <https://www.kathimerini.gr/society/757327/ta-septemvriana/> (τ.π. 16.12.2023)

¹⁰³ ό.π., σελ. 206

¹⁰⁴ ό.π., σελ. 100

¹⁰⁵ Ηλιάδης Μ. (2011), ό.π., σελ. 198

αποσκοπούν πάντα στην επίτευξη του μεγαλύτερου δυνατού κέρδους θέτοντας έτσι υπό αμφισβήτηση τους πραγματικούς σκοπούς της.¹⁰⁶

Ιδιαίτερα σημαντικό είναι το γεγονός πως μετά το 2009 η ελληνική Θράκη έχει δεχτεί τις περισσότερες επισκέψεις Τούρκων πολιτικών ακόμα και σε σύγκριση με πολλές περιοχές της ίδιας της Τουρκίας. Σε αυτούς συγκαταλέγονται ο Τούρκος Πρόεδρος Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν, ο αρχηγός της αξιωματικής αντιπολίτευσης Κεμάλ Κιλιντσάρογλου, ηγετικά στελέχη των Γκρίζων Λύκων, πλήθος Τούρκων δημάρχων και βουλευτών.¹⁰⁷

3.3 Ο ρόλος του Τουρκικού Προξενείου στην Κομοτηνή

Ίσως ο σημαντικότερος παράγοντας για την άσκηση ελέγχου της μουσουλμανικής μειονότητας και τη δημιουργία τετελεσμένων στην Θράκη είναι η λειτουργία του Τουρκικού Προξενείου στην Κομοτηνή. Η λειτουργία του ως Γενικό Προξενείο άρχισε το 1930 στο πλαίσιο της ελληνοτουρκικής φιλίας οπότε και από απλό προξενικό γραφείο υπαγόμενο στο Γενικό Προξενείο Θεσσαλονίκης ξεκίνησε να λειτουργεί αυτοτελώς.¹⁰⁸

Πολλά παραδείγματα καταδεικνύουν το γεγονός ότι ο εκάστοτε Τούρκος Πρόξενος διαδραματίζει τον ρόλο κάποιου είδους τοπικού άρχοντα που ελέγχει τα τεκταινόμενα στην περιοχή.

Η πλέον χαρακτηριστική περίπτωση είναι αυτή της χειραγώγησης του εκλογικού σώματος με σκοπό την ανάδειξη σε αξιώματα μουσουλμάνων της μειονότητας που υποστηρίζουν τις τουρκικές θέσεις, δεδομένου ότι και οι μουσουλμάνοι της Δυτικής Θράκης είναι Έλληνες πολίτες και ως εκ τούτου ασκούν το συνταγματικά κατοχυρωμένο δικαίωμα του εκλέγειν και εκλέγεσθαι.

Στις εκλογές του 1990 στην Ελλάδα το Τουρκικό Προξενείο ανέλαβε ενεργό ρόλο και πέτυχε την ανάδειξη ως βουλευτών των δύο υποψηφίων που υποστήριζε. Ο ένας εξ αυτών, ο Αχμέτ Σαδίκ, σε όλη τη διάρκεια της προεκλογικής δράσης του λειτουργούσε με βάση την τουρκική εθνική συνείδηση και χαρακτήριζε ως «τουρκική» τη μουσουλμανική μειονότητα, γεγονός για το οποίο εκδόθηκε και

¹⁰⁶ ό.π., σελ. 200-201

¹⁰⁷ ό.π., σελ. 218

¹⁰⁸ Αλεξανδρή ό.π., σελ. 95

σχετική καταδικαστική απόφαση από την ελληνική δικαιοσύνη.¹⁰⁹ Μετά τον θάνατό του το 1995 ο δρόμος μπροστά από το Οικουμενικό Πατριαρχείο στην Κωνσταντινούπολη μετονομάστηκε σε οδό Dr. Sadik Ahmet.¹¹⁰

Αλλά και στις ευρωεκλογές του 2014 το Προξενείο δραστηριοποιήθηκε προς αυτή την κατεύθυνση. Το Κόμμα Φιλίας, Ισότητας και Ειρήνης (DEB), που ιδρύθηκε το 1991, παρά το γεγονός ότι λόγω του εκλογικού ορίου του 3% δεν μπορούσε να εισέλθει στην ελληνική Βουλή, στις Ευρωεκλογές αναδείχτηκε πρώτο σε ψήφους στους νομούς της Ξάνθης και της Ροδόπης με ποσοστά 25,89% και 41,68% αντίστοιχα.¹¹¹

Στις εθνικές εκλογές τον Ιανουάριο του 2015 ο μηχανισμός του Τουρκικού Προξενείου κινητοποιήθηκε για ακόμη μια φορά, ώστε να εναρμονιστεί με τις επιταγές της τουρκικής ηγεσίας. Για τον σκοπό αυτό κατανεμήθηκαν οι ψήφοι με τέτοιο τρόπο, ώστε να εξασφαλιστεί ο μέγιστος δυνατός αριθμός εδρών, δόθηκε χρηματοδότηση σε συγκεκριμένους υποψηφίους, ενώ άλλοι αποθαρρύνθηκαν από το να θέσουν υποψηφιότητα, ώστε να μη διασπαστεί η ψήφος. Επίσης, έγινε μεταφορά ετεροδημοτών από την Τουρκία, ώστε να συμμετέχουν στην εκλογική διαδικασία.¹¹²

Γνωστή τακτική επίσης, είναι η τήρηση από το Τουρκικό Προξενείο κάποιου είδους «μαύρης λίστας» με βάση την οποία ορισμένοι μουσουλμάνοι της Δυτικής Θράκης χαρακτηρίζονται ως πρόσωπα ανεπιθύμητα για την Τουρκία.¹¹³ Η συμπερίληψή τους στη λίστα συνεπάγεται την απαγόρευση χορήγησης βίζας που απαιτείται για την είσοδο στην Τουρκία και κατ' επέκταση την αδυναμία τους να επισκεφθούν συγγενικά τους πρόσωπα αλλά τη μη δυνατότητα φοίτησης σε τουρκικά πανεπιστήμια. Ασκώντας τους πίεση με αυτόν τον τρόπο καταλήγουν να ενδίδουν στις όποιες απαιτήσεις της προξενικής αρχής.

Οι προσπάθειες του Προξενείου έχουν επικεντρωθεί επίσης και στην διαμόρφωση της εθνικής συνείδησης της μουσουλμανικής μειονότητας ως τουρκικής. Και αυτό έχει ως αποδέκτες και τους Πομάκους και τους Ρομά. Πολλές είναι οι καταγγελίες που έρχονται κατά καιρούς στο φως μέσω της πομακικής εφημερίδας «Ζαγάλιστα». Σε φύλλο της εφημερίδας τον Φεβρουάριο του 2011 παρατίθενται τα λόγια του δημοσιογράφου Αμπτουλχαλήμ Ντεντέ, που αν και ο ίδιος δηλώνει Τούρκος, στην

¹⁰⁹ vouliwatch, *Βουλευτές Ε' Περιόδου, Σαδίκ Αμέτ, Ανεξάρτητοι/Ροδόπης*, <https://vouliwatch.gr/mp/sadik-amet> (τ.π. 06.11.2023)

¹¹⁰ Στυλιανίδης, ό.π., σελ. 33

¹¹¹ ό.π., σελ. 98-99

¹¹² ό.π., σελ. 104-105

¹¹³ Κοττάκης, ό.π., σελ. 166

καταγωγή είναι Πομάκος: «το παιχνίδι που παίζεται με το προξενείο είναι απλό. Η δουλειά του είναι να ελέγχει τη μειονότητα με πολλούς και διάφορους τρόπους. Και ένας από τους τρόπους αυτούς είναι με χρήματα»¹¹⁴.

Δυστυχώς οι πιέσεις που υφίστανται ιδιαίτερα οι Πομάκοι έχουν αναγκάσει πολλούς στο να συμμορφώνονται με τις επιταγές του Τουρκικού Προξενείου. Ήδη από τα χρόνια της διαμάχης παλαιομουσουλμάνων-νεωτεριστών πολλοί ήταν οι νέοι Πομάκοι που εντάχθηκαν στις κεμαλικές «Ενώσεις Τούρκων Νέων».¹¹⁵ Από τη στιγμή που τα ελληνοτουρκικά Μορφωτικά Πρωτόκολλα του 1958 και του 1961 καθιέρωσαν ως διδασκόμενη γλώσσα τα τουρκικά άρχισε να αλλοιώνεται η ταυτότητά τους. Το τουρκικό Προξενείο χρηματοδοτώντας τα μειονοτικά σχολεία, εργαλειοποιώντας τη μουσουλμανική τους πίστη και φροντίζοντας να απειλεί να απομονώσει κοινωνικά όποιον δε συμμορφώνεται έχει καταφέρει να διεισδύσει σε σημαντικό βαθμό στο εσωτερικό της μειονότητας.

Σε συνέντευξή του ο Πομάκος δημοσιογράφος Σεμπαϊδήν Καραχότζα το 2014 για την ηλεκτρονική εφημερίδα XanthiTimes αναφέρει: «Το Τουρκικό Προξενείο προσπαθεί με κάθε τρόπο και μέσο να παρουσιάσει όλους τους μουσουλμάνους της Θράκης ως Τούρκους κι όσοι δε συμφωνούν με αυτό προσπαθεί να τους εκτουρκίσει με κάθε τρόπο. [...] Αυτό γίνεται κυρίως μέσα στα τζαμιά όπου στα κηρύγματα των ιμάμηδων γίνεται πολλές φορές αναφορά σε Τούρκους μουσουλμάνους της Θράκης αλλά και ότι στο η Τουρκία είναι αυτή που ενδιαφέρεται περισσότερο για τους μουσουλμάνους της Θράκης και όχι η Ελλάδα. [...] Υπάρχουν εκατοντάδες περιπτώσεις Πομάκων οι οποίοι ενώ είναι και αισθάνονται Έλληνες Πομάκοι δεν τόλμησαν ποτέ να το πούνε ανοιχτά για να μην έρθουν αντιμέτωποι με το Τουρκικό Προξενείο».¹¹⁶

Καθίσταται εμφανές από τα παραπάνω ότι η δράση του Τουρκικού Προξενείου δεν ανταποκρίνεται στον ρόλο που αυτό οφείλει να επιτελεί και ο οποίος προσδιορίζεται από τη Σύμβαση της Βιέννης περί Προξενικών Σχέσεων που υπογράφηκε το 1963 και έχει επικυρωθεί τόσο από την Ελλάδα το 1975 (ν. 90/1975) όσο και από την Τουρκία το 1976. Βάσει του άρθρου 5 σκοπός του Προξένου είναι να αποτελεί τον διάυλο επικοινωνίας μεταξύ των δύο κρατών. Υποχρεούται να συμμορφώνεται με τους

¹¹⁴ Ζαγάλιστα, Ντεντέ: *Όποτε με συμφέρει είμαι Τούρκος!*, Αμπτουλχαλίμ Ντεντέ, <http://zagalisa.gr/content/ntente-opote-me-symferei-eimai-toyrkos> (τ.π. 06.11.2023)

¹¹⁵ Τσιούμης Κωστής, *Οι Πομάκοι στο ελληνικό κράτος (1920-1950)*. Ιστορική προσέγγιση, Εκδόσεις Προμηθεύς, Θεσσαλονίκη 1997, σελ. 67

¹¹⁶ Ιστολόγιο Πομακοχώρια, «*Είμαι Πομάκος!*» (Συνέντευξη του Πομάκου δημοσιογράφου Σεμπαϊδήν Καραχότζα στην ηλεκτρονική εφημερίδα XanthiTimes στον δημοσιογράφο Αλέξανδρο Παυλικιάνου, 4.05.2014) <https://pomakohoria.blogspot.com/2014/05/blog-post.html> (τ.π. 06.11.2023)

νόμους του κράτους διαμονής, ενώ απαγορεύεται να παρεμβαίνει στο εσωτερικό του¹¹⁷. Περιστατικά όπως η παρουσία του Τούρκου Γενικού Προξένου σε συλλόγους όπως η «Τουρκική Νεολαία Κομοτηνής» που λειτουργεί έκνομα στην Ελλάδα δε συνάδουν με τις παραπάνω αρχές του διεθνούς δικαίου.¹¹⁸

¹¹⁷ Ρούκουνας Εμμανουήλ, Δημόσιο Διεθνές Δίκαιο, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 2015, σελ. 424

¹¹⁸ Ηλιάδης Μ. (2011), ό.π., σελ. 221

4. Η τουρκική στρατηγική στη Δυτική Θράκη

Η τουρκική στρατηγική για τη μουσουλμανική μειονότητα της Δυτικής Θράκης εκφράζεται αντιπροσωπευτικά στο βιβλίο του Αχμέτ Νταβούτογλου *Το στρατηγικό βάθος. Η διεθνής θέση της Τουρκίας*, το οποίο έχει αποκτήσει τη συναίνεση του ευρύτερου πολιτικού κόσμου στην Τουρκία. Σκοπός της είναι να καταστεί εγγυήτρια δύναμη, όπως και στην περίπτωση της Κύπρου, ώστε να προστατεύσει τον ισλαμικό κόσμο.

4.1 Το στρατηγικό βάθος του Αχμέτ Νταβούτογλου

Στο βιβλίο *Το στρατηγικό βάθος. Η διεθνής θέση της Τουρκίας*¹¹⁹ ο ακαδημαϊκός Αχμέτ Νταβούτογλου διατυπώνει θέσεις που εντάσσονται στην νεο-οθωμανική κοσμοθεωρία¹²⁰ και φαίνεται να εξηγούν το ενδιαφέρον της Τουρκίας για τη μουσουλμανική μειονότητα της Δυτικής Θράκης και την επιδίωξή της να παρεμβαίνει στην ελληνική πολιτική. Ο συγγραφέας διετέλεσε στο διάστημα 2002-2009 σύμβουλος για θέματα εξωτερικής πολιτικής του πρωθυπουργού Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν, στο διάστημα 2009-2014 Υπουργός Εξωτερικών και εν συνεχεία Πρωθυπουργός της Τουρκίας ως το 2016.

Βασική θέση από την οποία εκκινεί ο Αχμέτ Νταβούτογλου είναι ότι ορισμένες κοινωνίες -ανάμεσά τους και η τουρκική- διαθέτουν τέτοιο πολιτισμό και ιστορία, ώστε να αξιώνουν την άσκηση επιρροής σε ευρείες γεωγραφικά περιοχές. Από αυτό το ιστορικό και πολιτισμικό υπόβαθρο συναρτάται και η διαμόρφωση του οράματος μιας τέτοιας κοινωνίας σε διεθνές επίπεδο.¹²¹

Έτσι λοιπόν, και στην περίπτωση της Τουρκίας η παρουσία των Οθωμανών στα Βαλκάνια και τον Καύκασο κατά το παρελθόν άφησε ένα γεωπολιτικό κενό, το οποίο κατά τον συγγραφέα καλείται η σύγχρονη Τουρκία να καλύψει μέσα από την εξωτερική της πολιτική.¹²² Έτσι, η Τουρκία δεν μπορεί να σχεδιάσει την αμυντική

¹¹⁹ Το βιβλίο εκδόθηκε το 2001. Μεταφράστηκε και κυκλοφόρησε στην ελληνική γλώσσα το 2010, ένα χρόνο αφού ο Αχμέτ Νταβούτογλου ανέλαβε Υπουργός Εξωτερικών της Τουρκίας. Αποτελέσε σημείο αναφοράς για πολλούς Έλληνες ακαδημαϊκούς στην απόπειρα κατανόησης των σύγχρονων πολιτικών τάσεων στην Τουρκία.

¹²⁰ Πνευματικό κίνημα που καθιερώθηκε στην πολιτική ζωή της Τουρκίας από τη δεκαετία του 1990 και έπειτα και υποστηρίζει την επιδίωξη της Τουρκίας για μια ενεργή εξωτερική πολιτική βασισμένη στην οθωμανική ιστορική κληρονομιά.

¹²¹ Νταβούτογλου Αχμέτ, *Το στρατηγικό βάθος. Η διεθνής θέση της Τουρκίας*, μετάφραση Ραπτόπουλος Νικόλαος, Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα 2010, σελ. 50

¹²² ό.π., σελ. 56

στρατηγική και βιομηχανία της μόνο στο πλαίσιο των συνόρων που κατέχει σήμερα αλλά σε όλη εκείνη την έκταση που καλύπτει η οθωμανική κληρονομιά.¹²³

Αναφερόμενος στη βαλκανική χερσόνησο, επισημαίνει πως ήδη από την εποχή κυριαρχίας του σουλτάνου Αμπντούλ Χαμίτ (1876-1909) καταβλήθηκε προσπάθεια για άσκηση επιρροής στους μουσουλμανικούς πληθυσμούς από το οθωμανικό κράτος. Στο τέλος του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου (1918) η τελευταία μονοεθνική και μονοκομματική (κεμαλική) οθωμανική Βουλή το 1919 όρισε τα έσχατα εδαφικά όρια υποχώρησης των Τούρκων πριν η αυτοκρατορία διαλυθεί από τις δυνάμεις της Συμμαχίας. Η περιοχή αυτή προσδιορίστηκε ως απαραβίαστη. Δεν περιλαμβάνει την Κύπρο αλλά την Δυτική Θράκη και τη Θεσσαλονίκη. Όταν η Οθωμανική αυτοκρατορία κατέρρευσε και χάθηκαν κτήσεις στη βαλκανική, η ηγεσία του τότε αναδυόμενου κεμαλικού κόμματος «Ένωση και Πρόοδος» συνειδητοποίησε πως η θέση και η ισχύς της χώρας στο διεθνές σύστημα βρισκόταν πλέον σε συνάρτηση με τον ρόλο που θα αναλάμβανε ως προστάτιδα δύναμη των Μουσουλμάνων.¹²⁴

Καθίσταται λοιπόν, σαφές ότι η περιοχή των Βαλκανίων που αποτελεί άλλωστε και εγγύς χερσαία περιοχή για την Τουρκία διαχρονικά εγείρει το ενδιαφέρον της χώρας ως προς την άσκηση της πολιτικής της. Ο ίδιος ο Νταβούτογλου αφιερώνει ένα υποκεφάλαιο για τα Βαλκάνια, καθώς τους αναγνωρίζει ιδιαίτερη γεωπολιτική αξία. Υποστηρίζει πως στον βαλκανικό χώρο ποτέ δεν επετεύχθη ουσιαστικά η εκκαθάριση του οθωμανικού στοιχείου που ξεκίνησε με τους βαλκανικούς πολέμους (1912-1913) και την οποία επιδίωξαν οι μεγάλες δυνάμεις της εποχής εκείνης. Ως οθωμανικά κατάλοιπα θεωρεί τις μουσουλμανικές κοινότητες.¹²⁵

Το ενδιαφέρον της Τουρκίας για τα Βαλκάνια, κατά τον συγγραφέα, είναι μια ιστορική αναγκαιότητα, ευθύνη και σημαντική παράμετρος της εξωτερικής της πολιτικής. Πρωτίστως, αναφέρει την Βοσνία και την Αλβανία ως φυσικούς συμμάχους λόγω του ότι διαθέτουν την πλειονότητα του μουσουλμανικού πληθυσμού των Βαλκανίων. Εξίσου βασικά στοιχεία για την εξωτερική πολιτική όμως, είναι και οι τουρκικές και μουσουλμανικές μειονότητες που διαβιούν στην Βουλγαρία, στην Ελλάδα, στη Μακεδονία¹²⁶, στο Σαντζάκ, στο Κόσοβο και τη Ρουμανία. Πρόκειται

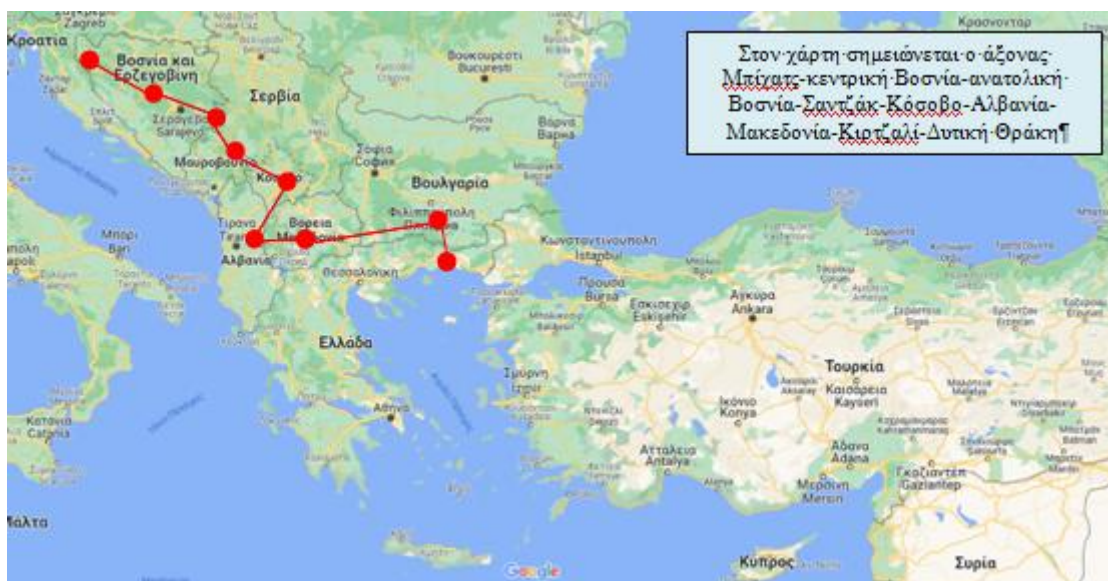
¹²³ ό.π., σελ. 83

¹²⁴ ό.π., σελ. 121-124

¹²⁵ ό.π., σελ. 199

¹²⁶ Με τον όρο Μακεδονία κατά την ανάγνωση του βιβλίου καταλαβαίνουμε ότι ο συγγραφέας εννοούσε την τότε επισήμως ονομαζόμενη Πρώην Γιουγκοσλαβική Δημοκρατία της Μακεδονίας και νυν (βάσει της Συμφωνίας των Πρεσπών) Βόρεια Μακεδονία. Δες και σελ. 77 στο Μάζης Ιωάννης, Νταβουτογλιανή προσέγγιση και γεωπολιτική ανάλυση: Κριτική Παρουσίαση, στο συλλογικό έργο:

συγκεκριμένα, για τον άξονα Μπίχατς-κεντρική Βοσνία-Ανατολική Βοσνία-Σαντζάκ-Κόσοβο-Αλβανία-Μακεδονία-Κιρτζαλί-Δυτική Θράκη.

Πηγή: <https://www.google.com/maps/place/%CE%95%CE%BB%CE%BB%CE%AC%CE%B4%CE%B1/@40.112718,29.8746304,6.5z/data=!4m6!3m5!1s0x135b4ac711716c63:0x363a1775dc9a2d1d!8m2!3d39.074208!4d21.824312!16zL20vMDM1cXk?entry=ttu>

Αναφερόμενος στις περιπτώσεις της Βοσνίας και της Αλβανίας υποστηρίζει ότι σκοπός είναι όχι μόνο η ισχυροποίησή τους αλλά και η δημιουργία ενός διεθνούς νομικού πλαισίου που θα προστατεύει αυτές τις εθνικές μειονότητες. Συγκεκριμένα, η Τουρκία θα πρέπει να επιδιώξει να τεθεί ως εγγυήτρια δύναμη που θα έχει τη δυνατότητα να παρεμβαίνει στις μουσουλμανικές μειονότητες των Βαλκανίων. Όχημα για την επίτευξη των σκοπών της θα αποτελέσει η πολιτική και οικονομική διείσδυση στην περιοχή των Βαλκανίων με σκοπό την προώθηση της ισλαμοθωμανικής ταυτότητας και την στρατηγική περικύκλωση της περιοχής.¹²⁷

Όπως και ο ίδιος επισημαίνει στο βιβλίο του: «Η ασφάλεια των Βαλκανίων ολοένα και περισσότερο ταυτίζεται με τις παραμέτρους ασφάλειας που εκτείνονται στην κατεύθυνση των δυτικών συνόρων της Τουρκίας. Η ζώνη ασφάλειας που δημιουργήθηκε στην Ανατολική Θράκη κατά τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου πρέπει να επεκταθεί δυτικότερα με πολυμερείς και διμερείς συμφωνίες που θα συναφθούν σε βαλκανικό επίπεδο».¹²⁸ Πρόσφατα για τον σκοπό αυτό η Τουρκία συνήψε το 2020 συμφωνία στρατιωτικής συνεργασίας με την Αλβανία, ώστε οι

Κουσκουβέλης Η., Μάζης Ι., Nachmani Α. κ.α., *Το στρατηγικό βάθος και η Τουρκία*, Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα 2013

¹²⁷ ό.π., σελ. 200

¹²⁸ ό.π., σελ. 201

τουρκικές ένοπλες δυνάμεις να μπορούν να χρησιμοποιούν το έδαφος της τελευταίας.¹²⁹

Η στρατηγική της προσέγγισης των μουσουλμανικών πληθυσμών δεν εκφράστηκε για πρώτη φορά από τον Αχμέτ Νταβούτογλου αλλά είχε αρχίσει να αναδύεται στην τουρκική πολιτική σκηνή ως μέρος της νεο-οθωμανικής ιδεολογίας αρκετά νωρίτερα και συγκεκριμένα το 1989. Τότε ήταν που ο Τούρκος Πρόεδρος Τουργκούτ Οζάλ έκρινε ότι η ιστορική συγκυρία ήταν ιδανική για την χώρα του, ώστε με την ενεργοποίηση των μουσουλμανικών μειονοτήτων να ανατραπεί «η πορεία συρρίκνωσής της που ξεκίνησε προ των τειχών της Βιέννης»¹³⁰.

4.2 Η Τουρκία ως εγγυήτρια δύναμη στην Κύπρο

Στο σημείο εκείνο που ο Αχμέτ Νταβούτογλου στο βιβλίο του *Το στρατηγικό βάθος. Η διεθνής θέση της Τουρκίας* αναφέρει τις μουσουλμανικές μειονότητες¹³¹ στα Βαλκάνια και την ανάγκη προστασίας τους παραθέτει ως επιτυχία ένα παράδειγμα που προβληματίζει, αυτό της «νόμιμης» (όπως την αποκαλεί) επέμβασης στην Κύπρο το 1974. Για την κατανόησή του και τη διαπίστωση της ομοιότητας που παρουσιάζει με την στρατηγική της Τουρκίας έναντι της μουσουλμανικής μειονότητας¹³² στη Δυτική Θράκη είναι απαραίτητο να γνωρίζει κανείς τη στάση που υιοθέτησε η τουρκική πλευρά πριν την εισβολή του 1974.

Το 1570 η Κύπρος πέρασε στην κατοχή της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και κατοικήθηκε και από Τούρκους πέραν του ελληνικού πληθυσμού που μέχρι τότε κυρίως διέθετε. Το 1878 με τη Συνθήκη του Αγίου Στεφάνου περιήλθε στην κατοχή της Βρετανίας και το 1925 ανακηρύχθηκε βρετανική αποικία.¹³³

¹²⁹ Κουσκουβέλης Ηλίας, Πολιτική των «μηδενικών προβλημάτων» με τους γείτονες ή προβληματική πολιτική, στο συλλογικό έργο: Κουσκουβέλης Η., Μάζης Ι., Nachmani Α. κ.α., *Το στρατηγικό βάθος και η Τουρκία*, Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα 2013, σελ. 20-21

¹³⁰ Μάζης Ιωάννης, Νταβουτογλιανή προσέγγιση και γεωπολιτική ανάλυση: Κριτική Παρουσίαση, στο συλλογικό έργο: Κουσκουβέλης Η., Μάζης Ι., Nachmani Α. κ.α., *Το στρατηγικό βάθος και η Τουρκία*, Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα 2013, σελ. 94

¹³¹ Βάσει της μετάφρασης του βιβλίου του στα ελληνικά οι όροι *μειονότητα* και *κοινότητα* εναλλάσσονται. Θα πρέπει να επισημανθεί ότι δεν είναι συνώνυμοι. Η μειονότητα, εκτός του ότι είναι ολιγάριθμη σε σχέση με τον υπόλοιπο πληθυσμό του κράτους, η θέση της στην πολιτική κοινωνία είναι υποδεέστερη αφού δεν έχει τη δυνατότητα λήψης αποφάσεων. Στην περίπτωση των κοινοτήτων ο πληθυσμός οργανώνεται με βάση αυτές και από αυτές πηγάζει από κοινού η ενιαία κυριαρχία του κράτους, έστω και αν ορισμένη είναι αριθμητικά μεγαλύτερη από την άλλη/τις άλλες.

¹³² Θα πρέπει να καταστεί σαφής μια θεμελιώδης διαφορά μεταξύ των περιπτώσεων της Κύπρου και της Δυτικής Θράκης. Η τουρκική στρατηγική είναι μεν παρεμφερής, ωστόσο στην πρώτη περίπτωση προέβαλε τον εαυτό της ως προστάτιδα του τουρκοκυπριακού πληθυσμού του νησιού, ενώ στη δεύτερη ευαγγελίζεται την υπεράσπιση της μουσουλμανικής μειονότητας που η ίδια η Τουρκία επιδιώκει να αναγνωριστεί ως τουρκική από εθνικής πλευράς.

¹³³ Λιάκουρας, ό.π., σελ. 17

Μόλις έξι χρόνια αργότερα, το 1931, η ελληνοκυπριακή πλευρά άρχισε να προβάλλει έντονα το αίτημα για απαλλαγή από τη βρετανική εξουσία και την ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα. Το αίτημα προκάλεσε την αντίδραση της Τουρκίας λόγω της τουρκικής μειονότητας¹³⁴ που διέμενε στο νησί με αποτέλεσμα να εμπλακεί και να προβάλλει το ζήτημα ως και δική της υπόθεση.¹³⁵

Κατά την κρίσιμη ψυχροπολεμική δεκαετία του 1950, οπότε και ξεκίνησε η διανομή εξουσίας μεταξύ των μεγάλων δυνάμεων επί τη βάση των γεωπολιτικών τους συμφερόντων, οι μεν Ελληνοκύπριοι διεκδικούσαν την ένωση με την Ελλάδα, ενώ οι Τουρκοκύπριοι επιθυμούσαν να χωριστεί το νησί της Κύπρου σε δύο ανεξάρτητα κράτη. Το 1959 ανάμεσα στη Μεγάλη Βρετανία, την Ελλάδα και την Τουρκία, τους Ελληνοκύπριους και την τουρκοκυπριακή μειονότητα υπεγράφησαν οι Συμφωνίες Ζυρίχης-Λονδίνου. Οι τρεις χώρες (Ελλάδα, Τουρκία και Μεγάλη Βρετανία) τέθηκαν ως εγγυήτριες δυνάμεις, ενώ ο τουρκοκυπριακός πληθυσμός αναγνωρίστηκε ως κοινότητα.¹³⁶

Οι Συμφωνίες δεν μπόρεσαν να δώσουν λύση στο πρόβλημα της συνύπαρξης. Ήδη από το 1955 βρισκόταν σε εξέλιξη η δράση της Εθνικής Οργάνωσης Κυπρίων Αγωνιστών (ΕΟΚΑ) κατά της βρετανικής κυριαρχίας και με σταθερό αίτημα την ένωση με την Ελλάδα. Τον Ιούλιο του 1974 η Τουρκία εκμεταλλευόμενη το πραξικόπημα¹³⁷ της ελληνικής δικτατορικής κυβέρνησης και επικαλούμενη το άρθρο 4 της Συνθήκης Εγγυήσεως του 1959 περί ανάληψης δράσης από τις εγγυήτριες δυνάμεις προς αποκατάσταση της κατάστασης στο νησί εισέβαλλε στρατιωτικά με την ανοχή του Ηνωμένου Βασιλείου¹³⁸.

Το Μάιο του 1983 η Γενική Συνέλευση του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών εξέδωσε ψήφισμα με το οποίο ζήτησε «την άμεση αποχώρηση όλων των δυνάμεων κατοχής από την Κυπριακή Δημοκρατία».¹³⁹ Πρόκειται για το πρώτο ψήφισμα που αναγνώρισε την Τουρκία ως δύναμη κατοχής.¹⁴⁰ Η Τουρκία εντούτοις προχώρησε περαιτέρω και

¹³⁴ Η αναγνώριση του τουρκικού πληθυσμού που διέμενε στην Κύπρο ως κοινότητας συντελέστηκε μόνο μετά την υπογραφή των Συμφωνιών Ζυρίχης-Λονδίνου το 1959.

¹³⁵ Κρανιδιώτης Γιάννος, Το Κυπριακό Πρόβλημα 1960-1974, Εκδόσεις Θεμέλιο, Αθήνα 1984, σελ. 31

¹³⁶ Λιάκουρας, ό.π., σελ. 18-19

¹³⁷ Ηρακλείδης Αλέξης, Το Κυπριακό Πρόβλημα 1947-2004. Από την Ένωση στη Διχοτόμηση; Εκδόσεις Ι. Σιδέρης, Αθήνα 2006, σελ. 199

¹³⁸ Καλπαδάκης Γιώργος, Κυπριακό 1954-1974. Στοχαστικές προσαρμογές και ο αιώνιος δηλιγιαννισμός, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2021, σελ. 352-353

¹³⁹ Δήμος Κερύνειας, Σημαντικά Ψηφίσματα Γενικής Συνέλευσης των Η.Ε. Ψήφισμα 37/253 (1983), <https://kyreniamunicipality.com/diafotisi/simantika-psifismata-genikis-synelefsis-ton-i-e/#toggle-id-1> (τ.π. 26.10.2023)

¹⁴⁰ Λιάκουρας, ό.π., σελ. 292

το 1983 αναγνώρισε το κατεχόμενο έδαφος ως ανεξάρτητο κράτος, την «Τουρκική Δημοκρατία της Βόρειας Κύπρου (ΤΔΒΚ)». Σήμερα, σχεδόν 50 χρόνια μετά, το νησί της Κύπρου παραμένει de facto διαιρεμένο. Η Τουρκία επισήμως θεωρεί την εισβολή ως Ειρηνευτική Επιχείρηση (Barış Harekâtı)¹⁴¹, που πέτυχε με «νόμιμο» τρόπο να προστατεύσει τον μουσουλμανικό πληθυσμό¹⁴².

Στην περίπτωση της Κύπρου η Τουρκία εκμεταλλεύτηκε την παρουσία τουρκικού πληθυσμού σε έδαφος του οποίου είχε τεθεί εγγυήτρια δύναμη, για να προβάλει αξιώσεις. Και όταν βρέθηκε η κατάλληλη στιγμή επενέβη στρατιωτικά και, όπως υποστηρίζει, νόμιμα και στο πλαίσιο του διεθνούς δικαίου. Εργαλειοποιώντας την ιστορία, την θρησκεία, την εθνική καταγωγή, τις πολιτισμικές καταβολές εμφάνισε εαυτόν ως προστάτιδα του τουρκοκυπριακού πληθυσμού.

Παρόμοια είναι και η συμπεριφορά της Τουρκίας απέναντι στη μουσουλμανική μειονότητα της Δυτικής Θράκης. Η προσπάθεια να συνδεθεί η εθνική καταγωγή του συνόλου της μειονότητας με την Τουρκία ξεκίνησε ήδη λίγο μετά την υπογραφή της Συνθήκης της Λωζάννης και συνεχίζεται μέχρι σήμερα. Η Τουρκία προσεγγίζει τη μειονότητα ως η Μητέρα Πατρίδα που δεν τους ξεχνά και πάντα υποστηρίζει τον αγώνα τους για να αναγνωριστούν τα δικαιώματά τους. Το ελληνικό κράτος επέχει στο αφήγημα αυτό θέση «κατακτητή» στο οποίο η μειονότητα ζει υποδουλωμένη και καταπιεσμένη (Υπόδουλοι Τούρκοι)¹⁴³, σε ένα έδαφος που ήταν κάποτε οθωμανικό και θα έπρεπε σήμερα να είναι τουρκικό.

Το αφήγημα αυτό είναι μέρος του ευρύτερου στρατηγικού σχεδιασμού της Τουρκίας που επικαλείται επιλεκτικά το διεθνές δίκαιο, φροντίζει να καλλιεργεί τον εθνικισμό, αξιοποιεί την μουσουλμανική ταυτότητα και χρησιμοποιεί την μειονότητα ως μέσο που θα νομιμοποιήσει τυχόν επέμβασή της. Και αν κάποτε ο όρος «τουρκική» μειονότητα δεν ανεγράφη στην Συνθήκη της Λωζάννης από επιλογή της τουρκικής πλευράς προκειμένου να μην εγερθούν ζητήματα εθνικής ταυτότητας που θα απειλούσαν την εδαφική της ακεραιότητα¹⁴⁴, σήμερα αξιώνει την αναγνώρισή της ως «τουρκική».

¹⁴¹ Νταβούτογλου (2010), ό.π., σελ. 86

¹⁴² ό.π., σελ. 200

¹⁴³ Landau Jacob, Παντουρκισμός. Το Δόγμα του Τουρκικού Επεκτατισμού, μετάφραση Εύη Νάντσου, Εκδόσεις Θετίλη, Αθήνα 1985, σελ. 193

¹⁴⁴ Χαρακτηριστική περίπτωση είναι αυτή των Κούρδων. Η Τουρκία αρνείται μέχρι σήμερα την ύπαρξη κουρδικής εθνότητας και το κουρδικό αντιμετωπίζεται ως πρόβλημα τρομοκρατίας.

Σκοπός των προαναφερόμενων δεν είναι ούτε η κινδυνολογία ούτε η απαγγελία κατηγοριών για τον «κακό γείτονα» που θέλει το κακό της Ελλάδας. Οι επιδιώξεις της Τουρκίας που επεμβαίνει ευθέως σε ζητήματα της μουσουλμανικής μειονότητας της Δυτικής Θράκης και από τη δεκαετία του 2010 έχει υιοθετήσει μια λογική συνδιοίκησης¹⁴⁵ στην περιοχή παρουσιάζει ομοιότητες με τις επιδιώξεις της στην περίπτωση της Κύπρου. Θα πρέπει να λαμβάνεται υπόψη ότι η Τουρκία, όπως και κάθε κράτος ως διεθνής δρών, ασκεί πολιτική που σκοπό έχει την εξυπηρέτηση των εθνικών της συμφερόντων.¹⁴⁶ Φαινομενικά μόνο επιδιώκει την προστασία των δικαιωμάτων της μειονότητας. Πολύ περισσότερο το ενδιαφέρον της για τη μειονότητα εντάσσεται σε ένα ευρύτερο πλαίσιο της τουρκικής στρατηγικής με πολύ διαφορετικές επιδιώξεις (π.χ. οικονομικές). Στρατιωτικοί κύκλοι της Τουρκίας θεωρούν τη Δυτική Θράκη ως εν δυνάμει ουδέτερη ζώνη και χρήσιμη στρατιωτικά.¹⁴⁷

4.3 Η σημασία του μουσουλμανικού κόσμου για την Τουρκία

Η απόπειρα κατανόησης της συμπεριφοράς της τουρκικής ηγεσίας απέναντι στη μουσουλμανική μειονότητα της Δυτικής Θράκης θα ήταν άνευ νοήματος, αν δεν εξεταζόταν με βάση το σύνολο των επιλογών της Τουρκίας. Θα είναι αδύνατο να διαβλεφθούν οι ενδεχόμενες μεσοπρόθεσμες ή μακροπρόθεσμες συνέπειες της συμπεριφοράς της σε εθνικά μας ζητήματα, αν δεν ληφθεί υπόψη η σχέση της Τουρκίας με τον αραβικό και ισλαμικό κόσμο.

Παραδοσιακά η τουρκική εξωτερική πολιτική, όπως διαμορφώθηκε από την εποχή κυριαρχίας του Μουσταφά Κεμάλ, ακολουθούσε τα πρότυπα του δυτικού κόσμου.¹⁴⁸ Ωστόσο, μετά το τέλος του Ψυχρού Πολέμου οπότε και έπαψε η χώρα να υφίσταται την πίεση του αμερικανοσοβιετικού ανταγωνισμού παράγοντες στο εσωτερικό της

¹⁴⁵ Foreign Affairs The Hellenic Edition, *Η τουρκική παρεμβατικότητα στην Θράκη*: Από την ισλαμοδημοκρατία στον νεο-οθωμανικό αναθεωρητισμό, Στυλιανίδης Ευρυπίδης, <https://www.foreignaffairs.gr/articles/71544/dr-eyripidis-st-stylianidis/i-toyrkiki-parembatikotita-stin-thraki?page=show> (τ.π. 08.11.2023)

¹⁴⁶ Γκόφας Ανδρέας-Τζιφάκης Νικόλαος, *Θεωρητικές Προβολές στη Διεθνή Πολιτική*. Η Σινο-Αμερικανική Σύγκρουση, Εκδόσεις Πεδίο, Αθήνα 2017, σελ. 35

¹⁴⁷ Poulton Hugh, *Ημίψηλο, Γκρίζος Λύκος και Ημισέληνος*. Ο τουρκικός εθνικισμός και η Δημοκρατία της Τουρκίας, μετάφραση Εύα Πέππα, Εκδόσεις Οδυσσέας, Αθήνα 2000, σελ. 363

¹⁴⁸ Καλεντερίδης Σάββας, *Η Τουρκία σε κρίσιμο σταυροδρόμι: Από τον κεμαλισμό στο μετριοπαθές (;) Ισλάμ*, στο συλλογικό έργο: Κουσκουβέλης Η., Μάζης Ι., Nachmani Α. κ.α., *Το στρατηγικό βάθος και η Τουρκία*, Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα 2013, σελ. 177

άδραξαν την ευκαιρία, ώστε να διαμορφώσουν μία διαφορετική στρατηγική προσαρμοσμένη στα νέα δεδομένα.¹⁴⁹

Η στρατηγική αυτή με στοιχεία αναθεωρητισμού και μαξιμαλισμού ξεκίνησε με τον Τουργκούτ Οζάλ ο οποίος ανήλθε στην εξουσία το 1983 ως πρωθυπουργός και αργότερα ως Πρόεδρος της Τουρκίας. Σε δήλωσή του είχε εκφράσει την πρόθεση του να επεκτείνει την επιρροή της Τουρκίας στο πλαίσιο του οθωμανικού Ισλάμ μέσα από τις μουσουλμανικές κοινότητες.¹⁵⁰ Πρόκειται για εκείνες τις θέσεις που εξέφρασε αργότερα στο βιβλίο του *Το στρατηγικό βάθος. Η διεθνής θέση της Τουρκίας* ο Αχμέτ Νταβούτογλου ως ακαδημαϊκός και επιχείρησε να εφαρμόσει ως Υπουργός Εξωτερικών και αφορούσαν στην υιοθέτηση μιας νεο-οθωμανικής ηγεμονικής συμπεριφοράς με στόχο τα υποσυστήματα της Μέσης Ανατολής, της Κεντρικής Ασίας και της Νοτιοανατολικής Ευρώπης.¹⁵¹

Σύμφωνα με τον καθηγητή Παναγιώτη Ήφαιστο, *ηγεμονική* είναι η συμπεριφορά εκείνη που εκδηλώνεται από ένα ισχυρό κράτος με σκοπό να επιφέρει αλλαγή σε διεθνές επίπεδο. Ως διεθνής αλλαγή μπορεί να εννοηθεί η αλλαγή συνόρων, οι μετακινήσεις πληθυσμών ή η επέμβαση στην πολιτική διακυβέρνηση άλλου κράτους. Οι διεθνείς αλλαγές δεν συμφωνούν με αρχές του διεθνούς δικαίου όπως το απαραβίαστο των συνόρων και η ισότητα μεταξύ των κρατών.¹⁵²

Με σκοπό την εξυπηρέτηση λοιπόν, του εθνικού συμφέροντός της η τουρκική ηγεσία αξιοποιεί στοιχεία όπως ο πληθυσμός, η γεωπολιτική της θέση στο μεταίχμιο Ανατολής και Δύσης, η ιστορία της όπως προβάλλεται μέσα από το οθωμανικό παρελθόν και η ισλαμική θρησκεία, προκειμένου να εκμεταλλευτεί τη διαρκώς μεταβαλλόμενη φύση του άναρχου διεθνούς συστήματος και κατ' επέκταση να επαναπροσδιορίσει τη θέση της.

Κεντρικό ρόλο σε αυτή την προσπάθεια διαδραματίζει η θρησκεία. Η Τουρκία επιθυμεί να προβάλλει τον ρόλο της ως χώρα-πρότυπο για τις υπόλοιπες

¹⁴⁹ Λίτσας Σπυρίδων, Η θεωρία της ήπιας ισχύος στο πλαίσιο των νέο-οθωμανικών προσανατολισμών: Μια ενδοσκοπήση στο *Στρατηγικό βάθος*, στο συλλογικό έργο: Κουσκουβέλης Η., Μάζης Ι., Nachmani Α. κ.α., *Το στρατηγικό βάθος και η Τουρκία*, Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα 2013, σελ. 213

¹⁵⁰ Τζιάρρας Ζήνωνας-Μούδουρος Νίκος, Η Τουρκία ως τρίτος πόλος στη διεθνή τάξη. Ο Ισλαμικός Ευρασιανισμός, το Νέο Οικονομικό Μοντέλο και η Στρατηγική της Ανατροπής, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2023, σελ. 126

¹⁵¹ Λίτσας, ό.π., σελ. 215

¹⁵² Ήφαιστος Παναγιώτης, Νέο-οθωμανισμός και τουρκική στρατηγική μετά το 2002. Συγκριτική ανάλυση της ελληνικής και της τουρκικής στρατηγικής, στο συλλογικό έργο: Κουσκουβέλης Η., Μάζης Ι., Nachmani Α. κ.α., *Το στρατηγικό βάθος και η Τουρκία*, Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα 2013, σελ. 231

μουσουλμανικές χώρες.¹⁵³ Πολύ περισσότερο η θρησκεία χρησιμοποιείται ως το μέσο που θα ενισχύσει την πολιτισμική προσέγγιση και θα επιτρέψει την πολιτική και οικονομική συνεργασία μεταξύ μουσουλμανικών χωρών. Έτσι, θα δημιουργηθούν σχέσεις αλληλεξάρτησης μεταξύ των ανίσχυρων κρατών που ακολουθούν το παράδειγμα και του ισχυρού παίκτη του υποσυστήματος. (ρόλο που έχει η Τουρκία).¹⁵⁴

Και μπορεί το Ισλάμ να γίνεται αντιληπτό ως μια κοσμοθεωρία εναλλακτική προς τη δυτική φιλοσοφικοπολιτική παράδοση¹⁵⁵, όμως διεκδικείται παράλληλα από την Τουρκία και ένας διαμεσολαβητικός ρόλος ανάμεσα στην Δύση και «τους άλλους»¹⁵⁶. Φροντίζει δηλαδή να προσφέρει καλές υπηρεσίες για την επίλυση διαφορών και κρίσεων τόσο μεταξύ μουσουλμανικών κρατών όσο και μεταξύ αραβο-ισλαμικών και μη χωρών.¹⁵⁷

Στο πλαίσιο αυτό και σε σχέση με τα πρώτα χρόνια διακυβέρνησης του Κόμματος Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης του Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν (*Adalet ve Kalkınma Partisi* – AKP) η εξωτερική πολιτική της Τουρκίας έχει πάρει μια κατεύθυνση τέτοια, ώστε να μην κινείται απαραίτητα αυστηρά στον άξονα του Ευρωπαϊκού και Ευρωατλαντικού χώρου με τον οποίο άλλωστε προσπαθούσε επί χρόνια να συμβαδίσει. Σύμφωνα με το AKP η υφιστάμενη παγκόσμια τάξη θεωρείται άδικη, αφού «χαρακτηρίζεται από την περιθωριοποίηση των λεκανών αρχαίων πολιτισμών αλλά και συγκεκριμένων θρησκειών όπως το Ισλάμ». Για τον Ερντογάν, «Η ιστορία της ανθρωπότητας δεν είναι μόνο η πορεία ενός μέρους της, [...] όσοι νομίζουν ότι ο κόσμος αποτελείται μόνο από τα δικά τους συμφέροντα δεν διαβάζουν σωστά το δυναμικό πνεύμα της εποχής μας».¹⁵⁸

Κι εδώ ακριβώς εντάσσεται και η στήριξη της Τουρκίας στην Παλαιστίνη. Η ρήξη στις σχέσεις Τουρκίας και Ισραήλ δεν είναι τυχαίο γεγονός. Ήδη από το 2004 ο Ερντογάν κατηγορούσε το Ισραήλ για κρατική τρομοκρατία έναντι της Παλαιστίνης,

¹⁵³ Τζιάρρας Ζήνωνας-Μούδουρος Νίκος, ό.π., σελ. 26

¹⁵⁴ Ραπτόπουλος Νικόλαος, Η θέση του ισλαμικού κόσμου στη στρατηγική της ισλαμικής κυβέρνησης AKP. Μια περίπτωση εργαλειακής χρήσης των «προνομιακών» σχέσεων, στο συλλογικό έργο: Κουσκουβέλης Η., Μάζης Ι., Nachmani Α. κ.α., *Το στρατηγικό βάθος και η Τουρκία*, Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα 2013, σελ. 136-137

¹⁵⁵ Νταβούτογλου Αχμέτ, Εναλλακτικές κοσμοθεωρίες. Η επίδραση της Ισλαμικής και της Δυτικής κοσμοθεωρίας στην πολιτική θεωρία, μετάφραση Κολιόπουλος Κων/νος, Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα 2011, σελ. 412

¹⁵⁶ Πρόκειται για τον τίτλο του βιβλίου του Νάιαλ Φέργκιουσον *Πολιτισμός: Η Δύση και οι άλλοι* (Civilization: The West and the Rest).

¹⁵⁷ Ραπτόπουλος, ό.π., σελ. 139

¹⁵⁸ Τζιάρρας Ζήνωνας-Μούδουρος Νίκος, ό.π., σελ. 146-147

ενώ το 2009 δεν δίστασε να αντιπαρατεθεί ευθέως με τον Ισραηλινό Πρόεδρο Σιμόν Πέρες στο Νταβός. Μετά τα πρόσφατα γεγονότα με τις δυνάμεις της Χαμάς δηλώνει πως η χώρα του είναι έτοιμη να τεθεί ως εγγυήτρια δύναμη.¹⁵⁹

Όλα τα παραπάνω είναι μέρος μιας ευρύτερης στρατηγικής της Τουρκίας που δεν έχει στόχο απλά την ανάδειξή της σε περιφερειακή δύναμη αλλά σε ένα κέντρο¹⁶⁰ ικανό να σταθεί απέναντι σε μια χριστιανική Δύση καταπιεστική¹⁶¹ και να ηγηθεί των υπολοίπων μουσουλμανικών χωρών. Και για τον σκοπό αυτό θα αξιοποιήσει κάθε πρόσφορο μέσο, ακόμα και τις μουσουλμανικές μειονότητες, όπως και αυτή της Δυτικής Θράκης.

Στην περίπτωση της Δυτικής Θράκης το επιπρόσθετο στοιχείο που χρησιμοποιείται είναι αυτό της εθνικής συνείδησης. Η Τουρκία διαχρονικά αντιμετωπίζοντας την μειονότητα ως ενιαίο σύνολο προσπαθεί να εδραιώσει την εθνική τουρκική καταγωγή των μουσουλμάνων της περιοχής τόσο στη συνείδησή τους όσο και σε διεθνές επίπεδο και να επιβάλει στην Ελλάδα να την αναγνωρίσει ως μειονότητα εθνική.

Έτσι λοιπόν, στην αρχή της ίδρυσης του τουρκικού κράτους μπορεί ο κοσμικός χαρακτήρας του κεμαλισμού να ήταν ασυμβίβαστος με το Ισλάμ, όμως με την προώθηση του τουρκικού εθνικισμού επιχειρήθηκε ο επηρεασμός της συνείδησης της μειονότητας. Ομοίως με την αλυτρωτική ιδεολογία του παντουρκισμού¹⁶² που κυριάρχησε αργότερα, στις δεκαετίες του 1960 και του 1970¹⁶³, επιδιώχθηκε ο χαρακτηρισμός της μειονότητας ως τουρκικής, με σκοπό να την αξιοποιήσει ως «στρατηγική μειονότητα» για την μεθόδευση των τουρκικών διεκδικήσεων σε βάρος της Ελλάδας.¹⁶⁴

¹⁵⁹ Liberal, *Ερντογάν: Η Τουρκία έτοιμη να αναλάβει ευθύνες εγγυήτριας χώρας στην Παλαιστίνη*, Ανώνυμος, <https://www.liberal.gr/diethni-themata/erntogan-i-toyrkia-etoimi-na-analabei-eythynes-eggvyitrias-horas-stin-palaistini> (τ.π. 10.11.2023)

¹⁶⁰ LiFO Podcasts, *Γιατί η Τουρκία δεν θα ταυτιστεί ποτέ με τη Δύση. Ο καθηγητής του Παντείου Πανεπιστημίου Κώστας Λάβδας μιλάει στο LiFO Politics και τη Βασιλική Σιούτη για τα όρια της εθνικής πολιτικής εντός Ε.Ε., για τις ελληνοαμερικανικές σχέσεις και τον πυρήνα των τουρκικών διεκδικήσεων που διευρύνεται διαρκώς χωρίς να επηρεάζεται από τις διπλωματικές προσεγγίσεις και εξηγεί γιατί η Ελλάδα πρέπει να ζητάει εμβάθυνση και όχι διεύρυνση της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης*. <https://www.lifo.gr/podcasts/lifo-politics/giati-i-toyrkia-den-tha-taytistei-pote-me-ti-dysi> (τ.π. 15.12.2023)

¹⁶¹ Ινσέλ, ό.π., σελ. 19

¹⁶² Κίνημα με το οποίο υποστηρίζεται η ένωση (πολιτισμική ή και ουσιαστική) μεταξύ των λαών τουρκικής καταγωγής που διαβιούν εντός ή εκτός των συνόρων της Τουρκικής Δημοκρατίας.

¹⁶³ Landau, ό.π., σελ. 26

¹⁶⁴ ό.π., σελ. 17

Συμπεράσματα

Η περιοχή της Θράκης εκτεινόμενη ανάμεσα στο Αιγαίο Πέλαγος, τη Μαύρη Θάλασσα και την οροσειρά της Ροδόπης με το πέρασμα των αιώνων γνώρισε πολλούς κατακτητές, αποτέλεσε περιοχή από και προς την οποία μετακινήθηκαν πληθυσμοί και δέχτηκε ποικίλες πολιτισμικές επιδράσεις. Στην πρόσφατη ιστορία το βόρειο κομμάτι της πέρασε στην κυριαρχία των Βουλγάρων, το ανατολικό στην Τουρκία και το δυτικό στην Ελλάδα.

Στο ελληνικό τμήμα η προηγούμενη οθωμανική κυριαρχία κατέλειπε μια μουσουλμανική μειονότητα αποτελούμενη από τουρκόφωνους, Πομάκους και Ρομά. Η μειονότητα αυτή μαζί με την ελληνική της Κωνσταντινούπολης, της Ίμβρου και της Τενέδου εξαιρέθηκε από την Σύμβαση για την υποχρεωτική Ανταλλαγή Πληθυσμών ανάμεσα στην Ελλάδα και την Τουρκία που υπεγράφη στο πλαίσιο της Συνθήκης Ειρήνης της Λωζάννης το 1923. Το ζήτημα αυτό των μειονοτήτων έμελλε να αποτελέσει σημείο αντιπαράθεσης μεταξύ των δύο χωρών.

Η Τουρκία ήδη από την υπογραφή της Συνθήκης της Λωζάννης δεν έπαψε να ενδιαφέρεται για τη μουσουλμανική μειονότητα της Δυτικής Θράκης. Ανεξαρτήτως του προσώπου που κυριαρχεί στην πολιτική εξουσία και της ιδεολογίας που αυτή πρεσβεύει (είτε πρόκειται για τον κεμαλισμό, είτε για τον παντουρκισμό, είτε για τον νεο-οθωμανισμό) η στρατηγική της Τουρκίας έναντι της μειονότητας παραμένει ενιαία και συνεκτική και σκοπό έχει να προβληθεί σε αυτή ως το μητροπολιτικό κράτος που θα την προστατεύει και θα εγγυάται τα δικαιώματά της.

Ως πρώτο συνδετικό στοιχείο αξιοποιείται η μουσουλμανική θρησκεία που ενώνει τη μειονότητα με την Τουρκία και την διαφοροποιεί από την ελληνική πραγματικότητα. Κάθε φορά που το ελληνικό κράτος λαμβάνει κάποιο μέτρο για τη μειονότητα η Τουρκία εμφανίζεται να στέκεται στο πλευρό των αδερφών μουσουλμάνων και να κατηγορεί την Ελλάδα για καταπίεση της μειονότητας.

Ως δεύτερο συνδετικό στοιχείο αξιοποιείται ο τουρκικός εθνικισμός. Μολονότι η μειονότητα αποτελείται από τρεις διακριτές ομάδες (τουρκόφωνοι, Πομάκοι και Ρομά), από την Τουρκία αντιμετωπίζεται ως ενιαίο σύνολο στο οποίο προσπαθεί να επιβάλει την τουρκική εθνική συνείδηση. Επιστρατεύοντας κάθε μέσο που διαθέτει είτε πολιτικό είτε οικονομικό είτε πολιτισμικό πιέζει για την αναγνώριση της μειονότητας ως τουρκικής με απώτερο σκοπό να εμπλακεί στη διαχείριση του μειονοτικού και κατ' επέκταση της περιοχής της Δυτικής Θράκης.

Η εργαλειακή χρήση της μειονότητας από μέρους της Τουρκίας καταδεικνύεται από ποικίλους παράγοντες. Η Τουρκία ερμήνευσε το άρθρο 45 της Σύμβασης περί Ανταλλαγής ως ρήτρα αμοιβαιότητας και κάθε φορά που θεωρούσε πως η Ελλάδα καταπιέζει τη μειονότητα ασκούσε πίεση προκειμένου να ωφεληθεί σε οποιοδήποτε άλλο ζήτημα εξωτερικής πολιτικής. Η Τουρκία επίσης, δεν έδειξε καμία διάθεση να βοηθήσει τη μειονότητα στην ενσωμάτωσή της στο κράτος που διαβιεί. Ανέκαθεν φρόντιζε να αντιμετωπίζεται η ελληνική κοινωνία ως ξένη. Παρακάμπτοντας μάλιστα τις ελληνικές αρχές φροντίζει να δημιουργεί παράλληλες δομές και θεσμούς ακολουθώντας μια λογική συνδιοίκησης της περιοχής.

Ο σκοπός της Τουρκίας δεν είναι ούτε απλά η αναγνώριση της μειονότητας ως εθνικής και ο χαρακτηρισμός της ως τουρκικής ούτε μόνο η ικανοποίηση των αιτημάτων της για βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης των μουσουλμάνων κατοίκων της Δυτικής Θράκης για τους οποίους φαινομενικά μόνο ενδιαφέρεται. Σκοπός της είναι η άσκηση επιρροής στην περιοχή και η εδραίωσή της ως της Μητέρας Πατρίδας στο πλαίσιο της οποίας θεωρεί ότι θα έπρεπε να διαβιούν οι πληθυσμοί αυτοί. Το γεγονός αυτό ενδεχομένως σε κατάλληλο χρόνο θα της επιτρέψει να προβάλει αξιώσεις για αυτονομία της μειονότητας και συνακόλουθα αμφισβήτηση της ελληνικής κυριαρχίας.

Η στρατηγική όμως αυτή δεν είναι μεμονωμένη. Στην ίδια λογική της αξιοποίησης της παρουσίας μειονοτήτων κινείται η Τουρκία και σε άλλες περιοχές γύρω από την επικράτειά της. Ιδιαίτερα στα Βαλκάνια εκμεταλλευόμενη την οθωμανική κυριαρχία που κάποτε διέθετε προσπαθεί να συνδεθεί με πληθυσμούς και εδάφη χρησιμοποιώντας ως συνδετικό στοιχείο είτε την θρησκεία είτε την εθνική καταγωγή. Απώτερος στόχος είναι να θέσει εαυτόν σύμμαχο μουσουλμανικών κρατών, όπως η Βοσνία και η Αλβανία, αλλά και εγγυήτρια δύναμη μειονοτήτων και κοινοτήτων σε κράτη μη μουσουλμανικά. Για τον στρατηγικό της σχεδιασμό θεωρεί ότι τα παραπάνω θα συντελέσουν στο να καταστεί κέντρο του υποσυστήματος της Νοτιοανατολικής Ευρώπης και υπολογίσιμη δύναμη σε διεθνές επίπεδο.

Από την άλλη πλευρά, η ελληνική πολιτική απέναντι στη μουσουλμανική μειονότητα της Δυτικής Θράκης δε στάθηκε ικανή να την προστατεύσει επαρκώς και να φροντίσει για την ενσωμάτωσή της στην ευρύτερη κοινωνία. Δεν υπήρξε ενιαία και αφέθηκε να επηρεαστεί από εσωτερικούς και εξωτερικούς παράγοντες. Συγκεκριμένα, σε περιόδους ελληνοτουρκικής φιλίας η Ελλάδα έλαβε μέτρα ευνοϊκά για τη μειονότητα.

Αργότερα στο ψυχροπολεμικό περιβάλλον ο εκ του βορρά βουλγαρικός κομμουνιστικός κίνδυνος συνετέλεσε στον περιορισμό των δικαιωμάτων της. Μετά την εισβολή στην Κύπρο και την καχυποψία της Ελλάδας έναντι της Τουρκίας λήφθηκαν μέτρα διοικητικών οχλήσεων που απομόνωναν τη μειονότητα. Έτσι, για δεκαετίες η Ελλάδα έχανε έδαφος στην προσπάθεια να καταστήσει την μειονότητα λειτουργικό κομμάτι της κοινωνίας και το κενό αυτό εκμεταλλεύτηκε η Τουρκία.

Και μπορεί από τη δεκαετία του 1990 και έπειτα η Ελλάδα να έχει βελτιώσει την πολιτική της στο μειονοτικό, όμως δεδομένου του ενδιαφέροντος που εκδηλώνει η Τουρκία και του ρόλου που έχει καταφέρει να διαδραματίζει, μένει ακόμα να γίνουν πολλά. Τα μέτρα αυτά ενδεικτικά θα συνάδουν με τα διεθνώς συμφωνημένα, θα στοχεύουν στην οικονομική ενίσχυση της μειονότητας, στην ανάπτυξη της ευρύτερης περιοχής, στην δημιουργία θέσεων εργασίας, στην υιοθέτηση ενός εκπαιδευτικού συστήματος που θα ανταποκρίνονται στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των ομάδων της και δε θα αποκλείει την πομακική γλώσσα ή αυτή των ρομανί.

Επίλογος

Η διαχείριση του μειονοτικού ζητήματος προϋποθέτει παραδοχή των λαθών και παραλείψεων από μέρους της ελληνικής πλευράς, ειλικρινές ενδιαφέρον πέρα από στρατηγικά συμφέροντα, την βαθειά γνώση των ιδιαιτεροτήτων της μουσουλμανικής μειονότητας, την ευαισθητοποίηση της κοινής γνώμης για το ζήτημα, ριζικές αποφάσεις και πρωτοποριακές αλλαγές.

Πολιτική που θα υιοθετηθεί με γνώμονα τα παραπάνω θα οδηγήσει την μειονότητα να αποκτήσει πίστη πρωταρχικά στην ιδιότητα του Έλληνα και Ευρωπαίου πολίτη δίχως θρησκευτικούς ή εθνικούς φανατισμούς και πάντα με σεβασμό στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της και θα καταστήσει την Ελλάδα πρότυπο μειονοτικής πολιτικής σε ευρωπαϊκό και διεθνές επίπεδο ενισχύοντας την αξιοπιστία της. Ενδεχομένως ζητήματα πρακτικής φύσεως για τη διαχείριση του ζητήματος να αποτελέσουν αντικείμενο μιας άλλης ερευνητικής εργασίας.

Βιβλιογραφία

- Αλεξανδρή Αλέξης, Το ιστορικό πλαίσιο των Ελληνοτουρκικών σχέσεων 1923-1955, στο συλλογικό έργο *Οι Ελληνοτουρκικές Σχέσεις*, των Αλεξανδρή Αλέξη, Βερέμη Θάνου, Καζάκου Πάνου κ.α., Εκδόσεις Γνώση, Αθήνα 1988, σελ. 31-172
- Αρβανιτόπουλος Κωνσταντίνος-Ήφαιστος Παναγιώτης, Ευρωπαϊκές Σχέσεις, Εκδόσεις Ποιότητα, 5^η έκδοση, Αθήνα 2009
- Βιγγοπούλου Ιόλη, «Περιηγητικά κείμενα. Πηγές της Ιστορίας της Θράκης», στο συλλογικό τόμο *ΘΡΑΚΗ «Ιστορικές και Γεωγραφικές Προσεγγίσεις»*, κύκλος Ειδικών Μορφωτικών Εκδηλώσεων "Επιστήμης Κοινωνία", Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών (Ε.Ι.Ε.), Αθήνα 2000, σελ. 137-168
- Γκόφας Ανδρέας-Τζιφάκης Νικόλαος, Θεωρητικές Προβολές στη Διεθνή Πολιτική. Η Σινο-Αμερικανική Σύγκρουση, Εκδόσεις Πεδίο, Αθήνα 2017
- Γρηγοριάδης Ιωάννης, Η «Νέα Τουρκική Εξωτερική Πολιτική»: Μια αξιολόγηση των πολιτικών και οικονομικών της ερεισμάτων, στο συλλογικό έργο *Η νέα Τουρκική ηγεμονία: Διαστάσεις του πολιτικού Ισλάμ* σε επιμέλεια Μούδουρου Νίκου και Μιχαήλ Μιχάλη, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2014
- Featherstone Kevin, Παπαδημητρίου Δημήτρης, Μαμαρέλης Αργύρης, Νιάρχος Γεώργιος, Οι τελευταίοι Οθωμανοί. Η μουσουλμανική μειονότητα της Δυτικής Θράκης, 1940-1949, Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2013
- Η Συνθήκη της Λωζάννης. Το πλήρες κείμενο. Προσθήκες-Ερμηνευτικοί νόμοι. Οι Τουρκικές παραβιάσεις από το 1923 μέχρι σήμερα, Εκδόσεις Παπαζήση ΑΕΒΕ, Αθήνα (χ.χ.)
- Ηλιάδης Μάνος, Οι Τουρκικές Μυστικές Υπηρεσίες και η ΜΙΤ, Τόμος Α΄, Εκδόσεις Ινφογνώμων, 4^η έκδοση, Αθήνα 2010
- Ηλιάδης Μάνος, Η μυστική δράση των Τούρκων στην Ελλάδα και η Σύγχρονη ΜΙΤ, Τόμος Β΄, Εκδόσεις Ινφογνώμων, Αθήνα 2011
- Ηλιάδης Χρήστος, «Η Θράκη απειλείται». Απόρρητη αλληλογραφία, Εκδόσεις Βιβλιόραμα, Αθήνα 2018
- Ηρακλείδης Αλέξης, Η Ελλάδα και ο «εξ ανατολών κίνδυνος», Εκδόσεις Πόλις, Αθήνα 2001
- Ηρακλείδης Αλέξης, Το Κυπριακό Πρόβλημα 1947-2004. Από την Ένωση στη Διχοτόμηση, Εκδόσεις Ι. Σιδέρης, Αθήνα 2006
- Ήφαιστος Παναγιώτης, Νέο-οθωμανισμός και τουρκική στρατηγική μετά το 2002. Συγκριτική ανάλυση της ελληνικής και της τουρκικής στρατηγικής, στο συλλογικό έργο: Κουσκουβέλης Η., Μάζης Ι., Nachmani Α. κ.α., *Το στρατηγικό βάθος και η Τουρκία*, Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα 2013
- Ινσέλ Αχμέτ, Η νέα Τουρκία του Ερντογάν. Από το δημοκρατικό όνειρο στην αυταρχική εκτροπή, μετάφραση Ρίτα Κολαΐτη, Εκδόσεις Διάμετρος, Αθήνα 2017
- Καλεντερίδης Σάββας, Η Τουρκία σε κρίσιμο σταυροδρόμι: Από τον κεμαλισμό στο μετριοπαθές (:) Ισλάμ, στο συλλογικό έργο: Κουσκουβέλης Η., Μάζης Ι., Nachmani Α. κ.α., *Το στρατηγικό βάθος και η Τουρκία*, Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα 2013

- Καλπαδάκης Γιώργος, Κυπριακό 1954-1974. Στοχαστικές προσαρμογές και ο αιώνιος δηλιγιαννισμός, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2021
- Κονόρτας Παρασκευάς, Από τα μιλλέτ στα έθνη: Διαμόρφωση συλλογικών ταυτοτήτων στη Θράκη (19ος-αρχές 20ού αιώνα), στο συλλογικό τόμο *ΘΡΑΚΗ «Ιστορικές και Γεωγραφικές Προσεγγίσεις»*, κύκλος Ειδικών Μορφωτικών Εκδηλώσεων "Επιστήμης Κοινωνία", Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών (Ε.Ι.Ε.), Αθήνα 2000, σελ. 169-195
- Κοππά Μαριλένα, Οι μειονότητες στα μετα-κομμουνιστικά Βαλκάνια, Εκδοτικός Οργανισμός Λιβάνη, Αθήνα 1997
- Κοττάκης Μανώλης, Θράκη. Η μειονότητα σήμερα, Εκδοτικός Οργανισμός Λιβάνη, Αθήνα 2000
- Κουσκουβέλης Ηλίας, Πολιτική των «μηδενικών προβλημάτων» με τους γείτονες ή προβληματική πολιτική;, στο συλλογικό έργο: Κουσκουβέλης Η., Μάζης Ι., Nachmani Α. κ.α., *Το στρατηγικό βάθος και η Τουρκία*, Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα 2013
- Κρανιδιώτης Γιάννος, Το Κυπριακό Πρόβλημα 1960-1974, Εκδόσεις Θεμέλιο, Αθήνα 1984
- Landau Jacob, Παντουρκισμός. Το Δόγμα του Τουρκικού Επεκτατισμού, μετάφραση Εύη Νάντσου, Εκδόσεις Θετίλη, Αθήνα 1985
- Λιάκουρας Πέτρος, Το Κυπριακό. Από τη Ζυρίχη στη Λουκέρνη. Σε Αναζήτηση Ομοσπονδιακής Επίλυσης, Εκδόσεις Ι. Σιδέρης, 2007
- Λίτσας Σπυρίδων, Η θεωρία της ήπιας ισχύος στο πλαίσιο των νέο-οθωμανικών προσανατολισμών: Μια ενδοσκόπηση στο *Στρατηγικό βάθος*, στο συλλογικό έργο: Κουσκουβέλης Η., Μάζης Ι., Nachmani Α. κ.α., *Το στρατηγικό βάθος και η Τουρκία*, Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα 2013
- Λουγγής Τηλέμαχος, Η ιστορική διαδρομή της Θράκης στα πλαίσια της Βυζαντινής αυτοκρατορίας, στο συλλογικό τόμο *ΘΡΑΚΗ Ιστορικές και Γεωγραφικές Προσεγγίσεις*, κύκλος Ειδικών Μορφωτικών Εκδηλώσεων "Επιστήμης Κοινωνία", Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών (Ε.Ι.Ε.), Αθήνα 2000, σελ. 77-106
- Λουκοπούλου Λουίζα, Η έρευνα της αρχαιότητας στη Θράκη, στο συλλογικό τόμο *ΘΡΑΚΗ Ιστορικές και Γεωγραφικές Προσεγγίσεις*, κύκλος Ειδικών Μορφωτικών Εκδηλώσεων "Επιστήμης Κοινωνία", Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών (Ε.Ι.Ε.), Αθήνα 2000, σελ. 41-47
- Μάζης Ιωάννης, Νταβουτογλιανή προσέγγιση και γεωπολιτική ανάλυση: Κριτική Παρουσίαση, στο συλλογικό έργο: Κουσκουβέλης Η., Μάζης Ι., Nachmani Α. κ.α., *Το στρατηγικό βάθος και η Τουρκία*, Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα 2013
- Νταβούτογλου Αχμέτ, Εναλλακτικές κοσμοθεωρίες. Η επίδραση της Ισλαμικής και της Δυτικής κοσμοθεωρίας στην πολιτική θεωρία, μετάφραση Κολιόπουλος Κων/νος, Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα 2011
- Νταβούτογλου Αχμέτ, Το στρατηγικό βάθος. Η διεθνής θέση της Τουρκίας, μετάφραση Ραπτόπουλος Νικόλαος, Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα 2010
- Πικραμένος Κώστας - Καλεντερίδης Σάββας, ΜΙΤ. Η Φωλιά του Τουρκικού Παρακράτους. Τρομοκρατία-Ναρκωτικά-Γκρίζοι Λύκοι, Εκδόσεις Ινφογνώμων, 2021

- Poulton Hugh, Ημίψηλο, Γκρίζος Λύκος και Ημισέληνος. Ο τουρκικός εθνικισμός και η Δημοκρατία της Τουρκίας, μετάφραση Εύα Πέππα, Εκδόσεις Οδυσσέας, Αθήνα 2000
- Ραπτόπουλος Νικόλαος, Η θέση του ισλαμικού κόσμου στη στρατηγική της ισλαμικής κυβέρνησης ΑΚΡ. Μια περίπτωση εργαλειακής χρήσης των «προνομιακών» σχέσεων, στο συλλογικό έργο: Κουσκουβέλης Η., Μάζης Ι., Nachmani Α. κ.α., *Το στρατηγικό βάθος και η Τουρκία*, Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα 2013
- Ριζάς Σωτήριος, Από την κρίση στην ύφεση. Ο Κωνσταντίνος Μητσοτάκης και η πολιτική της προσέγγισης Ελλάδας-Τουρκίας, Εκδόσεις Παπαζήση, 2003
- Ρούκουνας Εμμανουήλ, Δημόσιο Διεθνές Δίκαιο, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 2015
- Στυλιανίδης Ευριπίδης, Θράκη: Το επόμενο βήμα..., Εκδόσεις Μίνωας, Αθήνα 2016
- Συρίγος Άγγελος, Ελληνοτουρκικές Σχέσεις, Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα 2016
- Τζιάρρας Ζήνωνας-Μούδουρος Νίκος, Η Τουρκία ως τρίτος πόλος στη διεθνή τάξη. Ο Ισλαμικός Ευρασιανισμός, το Νέο Οικονομικό Μοντέλο και η Στρατηγική της Ανατροπής, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2023
- Τόλιας Γεώργιος, «Η Χαρτογράφηση της Θράκης, 14ος-18ος αι. Βήματα και προβλήματα της πρώιμης περιφερειακής χαρτογραφίας», στο συλλογικό τόμο *ΘΡΑΚΗ «Ιστορικές και Γεωγραφικές Προσεγγίσεις»*, κύκλος Ειδικών Μορφωτικών Εκδηλώσεων "Επιστήμης Κοινωνία", Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών (Ε.Ι.Ε.), Αθήνα 2000, σελ. 117-136
- Τρουμπέτα Σεβαστή, Κατασκευάζοντας ταυτότητες για τους μουσουλμάνους της Θράκης. Το παράδειγμα των Πομάκων και των Τσιγγάνων, Εκδόσεις Κριτική, Αθήνα 2001
- Τσιούμης Κωστής, Οι Πομάκοι στο ελληνικό κράτος (1920-1950). Ιστορική προσέγγιση, Εκδόσεις Προμηθεύς, Θεσσαλονίκη 1997

Σύνδεσμοι

- Γενικό Επιτελείο Εθνικής Άμυνας, *Διεθνή Θεσμικά Κείμενα: Συνθήκη ειρήνης της Λοζάνης*, <https://geetha.mil.gr/wp-content/uploads/2019/10/3-SYNTHIKI-EIRHNHS-LWZANIS.pdf> (τ.π. 20.09.2023)
- CNN Greece, *Για «ημέρα αντίστασης των Τούρκων της Δυτικής Θράκης» κάνει λόγο το τουρκικό ΥΠΕΞ*, Βαρούνη Αγάπη, <https://www.cnn.gr/politiki/story/299430/toyrkiko-ypex-kanei-logo-gia-imera-antistasis-ton-toyrkon-tis-dytikis-thrakis> (τ.π.08.10.2023)
- Δήμος Κερύνειας, Σημαντικά Ψηφίσματα Γενικής Συνέλευσης των Η.Ε. Ψήφισμα 37/253 (1983), <https://kyreniamunicipality.com/diafotisi/simantika-psifismatagenikis-synelefsis-ton-i-e/#toggle-id-1> (τ.π. 26.05.2023)
- Ελληνική Στατιστική Αρχή, Ψηφιακή Βιβλιοθήκη (ΕΛΣΤΑΤ), http://dlib.statistics.gr/Book/GRESYE_02_0101_00031.pdf (τ.π. 19.10.2023)
- Foreign Affairs The Hellenic Edition, *Η τουρκική παρεμβατικότητα στην Θράκη: Από την ισλαμοδημοκρατία στον νεο-οθωμανικό αναθεωρητισμό*, Στυλιανίδης Ευρυπίδης, <https://www.foreignaffairs.gr/articles/71544/dr-eyripidis-stylianidis/i-toyrkiki-parembatikotita-stin-thraki?page=show> (τ.π. 08.11.2023)

- Ζαγάλιστα, Ντεντέ: Όποτε με συμφέρει είμαι Τούρκος!, Αμπτουλχαλήμ Ντεντέ, <http://zagalisa.gr/content/ntente-opote-me-symferei-eimai-toyrkos> (τ.π. 06.11.2023)
- Ηνωμένα Έθνη/Περιφερειακό Κέντρο Πληροφόρησης του ΟΗΕ, *Χάρτης των Ηνωμένων Εθνών*, <https://unric.org/el/χαρτης-οηε/> (τ.π. 14.05.2023)
- Ίδρυμα Μείζονος Ελληνισμού (ΙΜΕ), *Εξωτερική πολιτική: Η Συνθήκη των Σεβρών*, http://www.ime.gr/chronos/13/gr/foreign_policy/institutions/07.html (τ.π. 25.09.2023)
- Ιστολόγιο Πομακοχώρια, «Είμαι Πομάκος!» (Συνέντευξη του Πομάκου δημοσιογράφου Σεμπαϊδίν Καραχότζα στην ηλεκτρονική εφημερίδα XanthiTimes στον δημοσιογράφο Αλέξανδρο Παυλικιάνου, 04.05.2014) <https://pomakohoria.blogspot.com/2014/05/blog-post.html> (τ.π. 06.11.2023)
- Ιστολόγιο Χείλων, *Βασίλειο των «Οδρυσών»*, <https://chilonas.com/2014/11/07/httpwp-mep1or6y-1il-2/> (τ.π. 22.09.2023)
- Η Καθημερινή, *Τα Σεπτεμβριανά*, Συρίγος Άγγελος, <https://www.kathimerini.gr/society/757327/ta-septemvriana/> (τ.π. 16.12.2023)
- Liberal, *Ερντογάν: Η Τουρκία έτοιμη να αναλάβει ευθύνες εγγυήτριας χώρας στην Παλαιστίνη*, Ανώνυμος, <https://www.liberal.gr/diethni-themata/erntogan-i-toyrkia-etoiimi-na-analabei-eythynes-eggyitrias-horas-stin-palaistini> (τ.π. 10.11.2023)
- LiFO Podcasts, *Γιατί η Τουρκία δεν θα ταυτιστεί ποτέ με τη Δύση. Ο καθηγητής του Παντείου Πανεπιστημίου Κώστας Λάβδας μιλάει στο LiFO Politics και τη Βασιλική Σιούτη για τα όρια της εθνικής πολιτικής εντός Ε.Ε., για τις ελληνοαμερικανικές σχέσεις και τον πυρήνα των τουρκικών διεκδικήσεων που διευρύνεται διαρκώς χωρίς να επηρεάζεται από τις διπλωματικές προσεγγίσεις και εξηγεί γιατί η Ελλάδα πρέπει να ζητάει εμβάθυνση και όχι διεύρυνση της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης*. <https://www.lifo.gr/podcasts/lifo-politics/giati-i-toyrkia-den-tha-taytistei-pote-me-ti-dysi> (τ.π. 15.12.2023)
- Offline Post, *Misak-I milli και η διακήρυξη των 6 σημείων την περίοδο της Μικρασιατικής Εκστρατείας*, Ιορδανίδου Μαρία, <https://www.offlinepost.gr/2022/11/16/misak-i-mili-kai-h-diakhryksh-tvn-6-shmeivn-thn-periodo-ths-mikrasiatikhs-ekstrateias/> (τ.π. 08.10.2023)
- Offline Post, *Το μουσουλμανικό δίκαιο στην Ελλάδα*, Αρσένιος Σακελλάρης, <https://www.offlinepost.gr/2022/05/05/to-mousoulmaniko-dikaio-sthn-ellada/> (τ.π. 11.10.2023)
- Σύλλογος Αλληλεγγύης Τούρκων Δυτικής Θράκης, *Η Τουρκική Δημοκρατία της Δυτικής Θράκης έγινε 110 ετών*, <http://www.bttdd.org.tr/haberler/genel-merkezden-haberler/bati-trakya-turk-cumhuriyeti-110-yasinda.html> (τ.π. 16.12.2023)
- Via Diplomacy, *Το «δικάζειν» του Μουφτή!*, Συμεών Σολταρίδης, <https://www.viadiplomacy.gr/dikazin-tou-moufti-tou-simeon-soltaridi/> (τ.π. 05.11.2023)
- vouliwatch, *Βουλευτές Ε' Περιόδου, Σαδίκ Αμέτ, Ανεξάρτητοι/Ροδόπη*, <https://vouliwatch.gr/mp/sadik-amet> (τ.π. 06.11.2023)

Έντυπος τύπος

Αλεξανδρή Αλέξης, Σεπτεμβριανά 1955: Μια νύχτα βίας και καταστροφών, Περιοδικό: Σελίδες Ιστορίας, Τεύχος 04 Σεπτέμβριος-Οκτώβριος 2023, σελ. 128-137

Μαυρογορδάτος Γεώργιος, Ο Βενιζέλος στη Λωζάννη, Περιοδικό: Σελίδες Ιστορίας, Τεύχος 03 Ιούλιος-Αύγουστος 2023, σελ. 36-39

Συροπλάκης Αθανάσιος, Η Σύμβαση της 30ης Ιανουαρίου 1923 για την Ανταλλαγή των Πληθυσμών, Περιοδικό: Σελίδες Ιστορίας, Τεύχος 01 Μάρτιος-Απρίλιος 2023, σελ. 20-28